

TANULMÁNYOK

A SZÖVEGSZIGNIFIKÁCIÓ ASPEKTUSAI ÉS AZOK SZEMIOTIKAI TEXTOLÓGIAI TÁRGYALÁSA

PETŐFI S. JÁNOS

0. Bevezető megjegyzések

A szövegszignifikáció terminus ebben a kontextusban a szöveg mint jelkomplexus jelölő és jelölt (significans és significatum) komponense között fennálló jelölés relációra utal. Ezt a relációt vizsgálhatjuk szisztémaimmanensen, azaz úgy, hogy vizsgálata során csupán a szignifikációban szerepet játszó tényezőkre vonatkozóan explicit formában rendelkezésünkre álló ismeret- és konvenciórendszereket veszünk figyelembe, és vizsgálhatjuk kommunikációs-szituáció-specifikusan, azaz úgy, hogy vizsgálata során figyelembe veszünk nem konvencionalizált, alkotó- és/vagy befogadóspecifikus ismereteket/motivációkat/hipotéziseket/diszpozíciókat is. Vizsgálat tárgyát képezhetik valamennyi interpretáció-típus konstitutív tényezői.

A következőkben a significatio kommunikációs-szituáció-specifikus aspektusait kívánom tárgyalni, különös tekintettel a deskriptív-explikatív strukturális interpretációra. Mint ismeretes, ennek az interpretációnak a feladata egy significatio- ('significans → significatum'-) struktúra (mint teoretikus konstruktum) létrehozása (=explicatio), és ennek argumentáció nélküli bemutatása (=descriptio).

Az első fejezetben a konstitutív tényezők rendszerét mutatom be, a második fejezetben ezt a rendszert egy adott szöveg deskriptív-explikatív strukturális interpretációjával szemléltetem. (A tanulmány úgy is olvasható, hogy az első fejezet egy-egy decimális szektora után először a második fejezet azonos decimális jelű szektorát olvassuk, és úgy haladunk tovább.)

1. A deskriptív-explikatív strukturális interpretáció konstitutív tényezői és az interpretálás céljára szolgáló bázisok

A deskriptív-explikatív interpretációval kapcsolatban célszerű különbséget tenni első fokú és második fokú interpretáció között. (Minthogy a strukturális interpretáció nem tartalmaz a létrehozott struktúra létrehozásának módjára utaló elemeket, az ezzel kapcsolatos tényezőket mind az első, mind a második fokú interpretáció tárgyalásánál figyelmen kívül hagyom.)

1.1. Az első fokú deskriptív-explikatív strukturális interpretáció

1.1.0. Az első fokú deskriptív-explikatív interpretáció konstitutív tényezőit és az azok létrehozásának alapjául szolgáló interpretációbázisokat az 1. ábra¹ foglalja össze. Mindenekelőtt ezt az ábrát kívánom kommentálni. Az ábra (1)-gyel jelölt sora a jelkomponensek szimbólumait (Ve, Ve, Fo, S_a, S_r, Re, Re, Ss és Sm), valamint a contextualisatio és a significatio szimbólumait (c és s) tartalmazza.

Az ábra többi szimbólumának globális explikációja a következő. A B szimbólum az interpretáció folyamán működő/működtetett interpretációbázisokat jelölő alap-

szimbólum. Valamennyi interpretációbázis a következő négy elemből áll: a szóban forgó jelkomponensre/interpretációs-lépésre vonatkozó ismeretek (modellbázisok) halmaza/rendszere (M), az ezeknek az ismereteknek (modellbázisoknak) adott kommunikációs-situációbeli alkalmazását vezérlő hipotézisek és relevanciamotivációk konfigurációja (H és $\forall$), végül az interpretációfolyamat adott lépésének végrehajtásakor működő pszichofizikai diszpozíciók konfigurációja ($\#$).

A bázisok között domináns szerepet tölt be a kommunikációs-situáció- és szöveg-típológia bázisa (B_{Tp}). Ennek a bázisnak az alkalmazásától/működésétől függ, hogy milyen interpretációbázis-konfiguráció (B_I) kerül alkalmazásra az interpretáció folyamán.

Az első fokú interpretációbázis-konfiguráció (B_I) egyrészt a szövegarchitektonika szemiotikai textológiai interpretációjára vonatkozó általános jellegű információkat, másrészt lokális hatáskörű bázisokat ($B_1, \dots, B_4$) és egy globális hatáskörű bázist (B_s) tartalmaz.

A lokális hatáskörű bázisok jelkomponensekhez/jelkomponenspárokhoz rendelnek jelkomponenspárokat/jelkomponenseket, a globális hatáskörű B_s bázis pedig a significansnak (Ss) és a significatumnak (Sm) az interpretáció során lokálisan létrehozott konstitutív elemei közül választja ki a significatio (s) szempontjából az adott interpretátor szerint globálisan relevánsakat — lásd az 1. ábra jobb oldali oszlopának formuláit. (A ϕ szimbólum a bázisok funkciójára utal.)

Az első fokú deskriptív-explikatív interpretáció bázisai részét képező ismeretrendszereknek és a jelkomponensekhez rendelendő szemiotikai textológiai struktúráknak közelebbi megvilágításához lássuk a 2. ábrát is.²

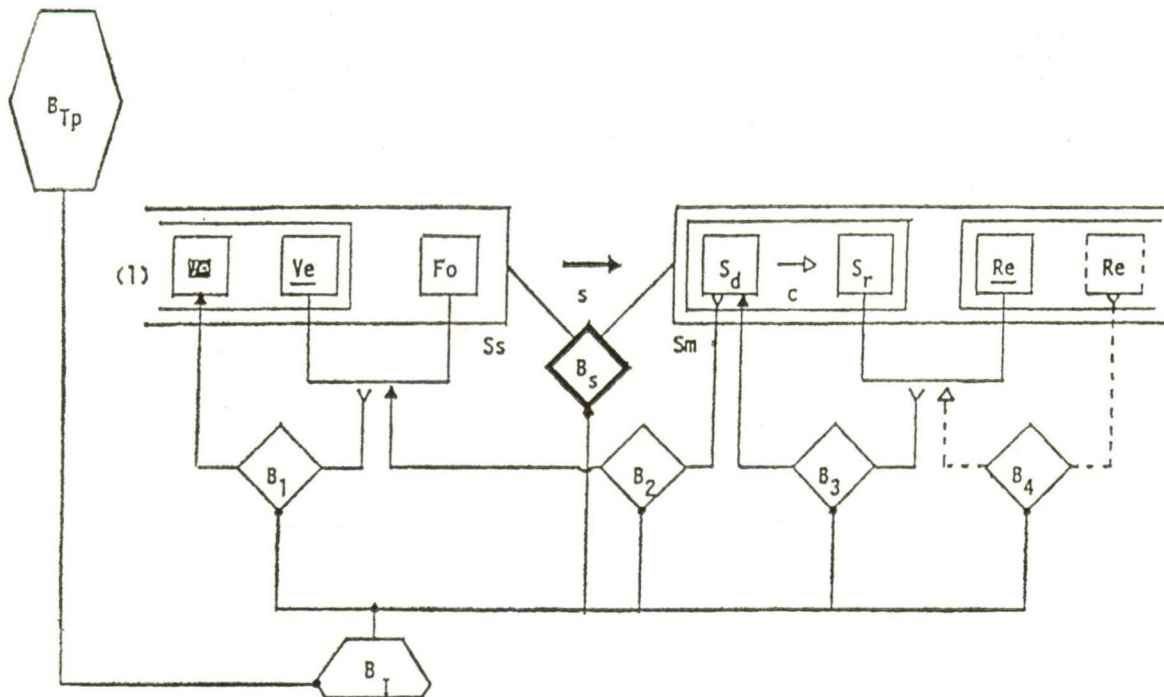
1.1.1. Minthogy a szemiotikai textológia a multimediális, de dominánsan verbális humán kommunikáció textológiája, az általa vizsgált kommunikátumok vehiculumában — a fonikus vagy grafikus verbális médiumot domináns médiumként tartalmazó — legkülönfélébb médiumkonfigurációk fordulhatnak elő — erre utal a 2. ábra első oszlopa $Ve-\mu$ szimbólumának μ konstituense.

1.1.2. A 2. ábra harmadik oszlopa egyrészt a B_I bázisban a formális és szemantikai architektonika reprezentációja szempontjából domináns szerepet játszó materiára/szintekre/elemekre vonatkozóan található legáltalánosabb információkat tartalmazza, másrészt a $[Ve, Fo]$ konstituenspárt meghatározó modellkonceptusra és az ennek explicit bemutatására utaló szimbólumokat ($ve|^{M}|_{Fo}$ és $ve|^{M}|_{Fo}$ — ez utóbbit lásd később.)

Ami a domináns szerepet játszó materiát/szinteket/elemeket illeti, az ezekre vonatkozó főbb információk a következők.

— Minthogy a szemiotikai textológia jelkonceptója különbséget tesz a vehiculum fizikai szemiotikai arculata (*figura*) és szűkebb értelemben vett nyelvi szemiotikai arculata (*notatio*) között, a materiát/szinteket/elemeket mindkét arculatra vonatkozóan értelmezni kell.

— A *figura mediális materiája* (MedMa) normál kontextusban (a) az *auditív* csatorna kizárólagos alkalmazása esetén az emberi hang — annak mind fonikus (mind esetleges muziko-vokális), mind para-lingvisztikus médiumkomponensével —, (b) az *audiovizuális* csatorna alkalmazása esetén az auditív csatornán továbbításra kerülő mediális matéria, valamint az azzal alárendelt módon, de szervesen együtt ható valamennyi para-verbális és esetleges non-verbális mediális manifesztációk materiája, (c) a *vizuális* csatorna kizárólagos alkalmazása esetén az emberi hang chirografikus/daktilografikus/tipografikus reprezentációjának materiája — annak mind lexiko-verbális, mind esetleges grafikus-ikonikus (=kalligrammatikus) komponensével —, valamint esetleg az azzal alárendelt módon, de szervesen együtt ható technikai-

$$\phi / B_1 = \{G \leftarrow [\underline{Ve}, Fo]\}$$

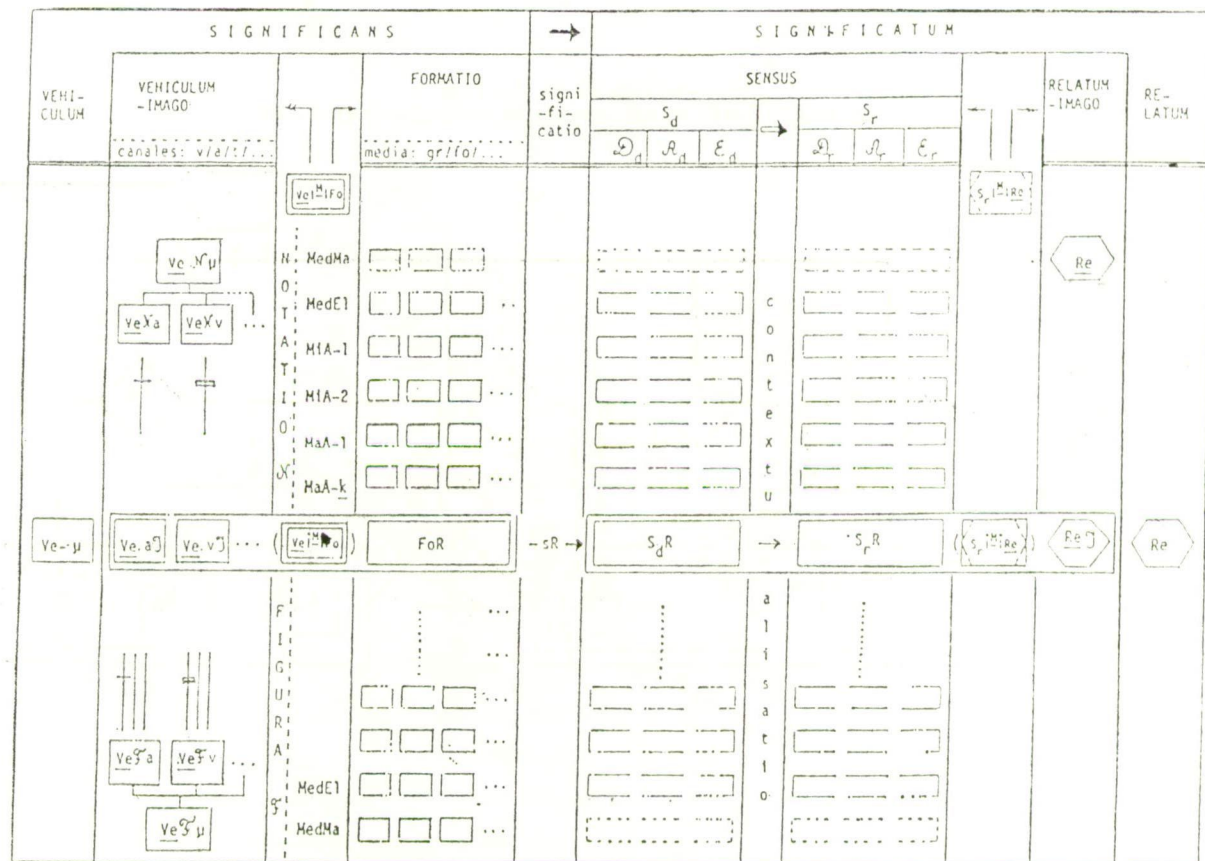
$$B_2 = [\underline{Ve}, Fo] \leftarrow S_d$$

$$B_3 = S_d \leftarrow [S_r, \underline{Re}]$$

$$B_4 = [S_r, \underline{Re}] \leftarrow Re$$

$$B_s = Ss \leftarrow \{ \} Sm$$

1. ábra
AZ ELSŐ FOKÚ DESZKRIPTÍV-EXPLIKATÍV INTERPRETÁCIÓ
BÁZISAI ÉS ALKOTÓELEMEI

szimbolikus és/vagy diagrammatikus és/vagy grafikus-ikonikus mediális manifesztációk matériája.

A figurával kapcsolatos további szinteket és azok elemeit a vehiculum egyes médiumaira vonatkozóan külön-külön, médiumspecifikusan kell meghatározni:

— Szűkebb értelemben vett, nyelvi szemiotikai arculattal (*notatióval*) csupán a verbális, a zenei és néhány más technikai-szimbolikus médium (a matematika, logika, kémia stb. formulanyelve) rendelkezik. Itt csupán a verbális médium notációjának matériájával/szintjeivel/elemeivel kívánok foglalkozni, már előljáróban megjegyezvén, hogy a szemiotikai textológiai reprezentációk létrehozásához a kommunikatív célra szolgáló verbális nyelvi notatio kiegészítésre/átalakításra szorul.

A *verbális médium notatio arculatának mediális matériája* (verb. MedMa) az artikulált hangkonfiguráció, illetőleg ennek reprezentációja, azaz egy betű- (vagy szimbólum-) konfiguráció.

A verbális médium sajátos kommunikatív természetére való tekintettel, célszerű különbséget tennünk egy adott kommunikációs-szituációban *elsődleges* és *másodlagos* mediális matéria között: a csak auditív és az audiovizuális csatorna kommunikatív alkalmazása esetén az elsődleges verbális mediális matéria az artikulált hangkonfiguráció, a vizuális csatorna alkalmazása esetén az elsődleges verbális mediális matéria a betű- (vagy más szimbólum-) konfiguráció, de ebben az esetben szükség van egy ahhoz hozzárendelhető hangkonfigurációnak mint másodlagos verbális mediális matériának a (re-)konstruálására, mert enélkül az egyes jelkomponensek adekvát interpretációjának a megalkotása nem hajtható végre.

A verbális mediális matériának továbbá meg kell különböztetnünk egy *lexiko-verbális* és egy *prozódiai* (metriko-ritmikai és melodikus) faszettáját, és a mediális matéria szisztemikus szemiotikai elemeit, valamint az architektonika szintjeit és azok elemeit ezekre vonatkozóan külön kell értelmezni. Az egyes mediális komponensek interpretációjának funkcionálisan könnyen kezelhető egymásra vitítése/egyesítése érdekében célszerű azonban azonos szintek (azonos nagyságrendű elemek) értelmezésére törekedni.

A továbbiakban az egyes szinteket és azok elemeit a verbális mediális matériának csupán *lexiko-verbális* faszettájára vonatkozóan kívánom röviden szemléltetni. Erre a faszettára vonatkozóan:

— a notatio *önálló szisztematikus szemiotikai alapelemei* (MedEl) a szótári (lexikai) egységek;

— a notatio architektonikájának első szintje az az *első mikroarchitektonikus szint* (MiA-1), aminek elemei az interpretálandó kommunikátumot képező szóalakok;

— a notatio architektonikájának második szintje az a *második mikroarchitektonikus szint* (MiA-2), aminek elemei az interpretálandó kommunikátum teoretikus szempontból eleminek tekinthető lexiko-verbális közlésegyiségei;

— a notatio architektonikájának harmadik szintje az *első makroarchitektonikus szint* (MaA-1), aminek elemei az interpretálandó kommunikátum 'szövegmondatai' (azaz azok az egységek, amelyeket a szöveg létrehozója önálló szövegmondatokként jelöl) — ezeket egy könnyen kezelhető terminológia érdekében célszerű első fokú lexiko-verbális 'kompozícióegység'-eknek nevezni;

— a notatio architektonikájának további szintjei a *második, harmadik, ... n-edik makroarchitektonikus szint* (MaA-k, $2 \leq k$), amelyeknek elemei, rendre, az első fokú kompozícióegységekből képzett másod fokú, az ezekből képzett harmad fokú és így tovább lexiko-verbális kompozícióegységek.

Az architektónika *organizációjában* célszerű különbséget tennünk *belső kommunikatív* (mono-, dia-, poli-logikus) és *diszkurzív* (designaló/referenciális), *textuális* (a kommunikátumban ténylegesen adott elemek által létrehozott) és *inferenciális/pre-szuppozicionális/kompletív* (a kommunikátumban ténylegesen adott elemekhez motíválható módon hozzárendelhető elemek által létrehozott), *relációs* (a kommunikátum 'felszíni' elrendezettségét illetően indifferens) és *konfiguracionális* (a kommunikátum 'felszíni' elrendezettségében manifesztálódó), valamint *texturális* (a kommunikátum ismétlődő elemei által létrehozott, más szóval horizontális) és *kompozicionális* (a kommunikátum különféle hierarchiasztintú organikus egységeit létrehozó, más szóval vertikális/hierarchikus) organizáció között³.

Végül valamennyi jelkomponens architektonikájára vonatkozóan vizsgálni kell a szóban forgó architektónika kontinuitásának (konnexitásának/kohéziójának/kohherenciájának) és teljességének releváns aspektusait.

Az interpretációnak mint az interpretációfolyamat eredményének valamennyi alkotóelemét explicit formában kell prezentálni. Minthogy az interpretációfolyamat lépései nem függetlenek egymástól, sőt lineáris egymásutánjuk sem határozható meg egyszer s mindenkorra, a strukturális interpretáció (mint végeredmény) alkotóelemeinek reprezentációja különbözhet ugyanezen elemeknek az interpretációfolyamat egyes lépéseinek végrehajtása során létrehozott reprezentációjától.

Ezek azok a főbb textológiai alapelvek, amelyeknek az első fokú interpretáció-bázis-konfiguráció egyes bázisai mint önálló — de a több bázissal szükségképpen kompatibilis funkciójú — modulok felépítése és alkalmazásmódja eleget kell hogy tegyen.

1.1.3. *A B₁ bázis* az a modul, amely egy adott vehiculumhoz (Ve) egy vehiculum-imago plusz annak materiális/formális architektonikája ([Ve, Fo]) párt kell hogy rendeljen. E modul 'ismerethalmaz/modellbázis' elemének a [Ve, Fo] párokra vonatkozó ismereteket kell tartalmaznia.

A *Ve* egy, az adott vehiculum felépítésével analóg felépítésűnek tekinthető mentális imago, az *Fo* pedig e mentális imago — egy (fonetikai/fonológiai, szintaktikai, metrikai-ritmikai, melodikai) szabály-/konvenciórendszer elvárásainak eleget tevő — szemiotikai textológiai megjelenési formája, azaz egy teoretikus entitás.

A 2. ábra harmadik oszlopának $ve|_{Fo}^M$ szimbóluma annak az úgynevezett vehiculum- és téoriaspecifikus 'modellkonceptus'-nak a szimbóluma, amely az interpretációfolyamat befejeztével az interpretáció alkotóelemét képező [Ve, Fo] párba megy át.

A létrehozott interpretáció explicitiségének biztosítása érdekében elengedhetetlenül szükséges az *Fo* *reprezentálása*, erre a reprezentációra utal a 2. ábra FORMATIO oszlopának FoR szimbóluma. Az FoR-t az *Fo* létrehozásánál felhasznált szabály-/konvenciórendszer elemeiből/kategóriáiból kell megalkotni, figyelembe véve az architektónika valamennyi matériatípusát, az ezekre vonatkozóan értelmezett valamennyi hierarchiasztintet s az egyes hierarchiaszintek valamennyi elemét és organizáció-formáját.

A kontinuitás Fo-ban elvárt/fellelhető manifesztációjával kapcsolatban az egyértelmű terminológiai referencia biztosítása érdekében a 'konnexitás' terminus alkalmazását tartom célszerűnek. A kompozicionális konnexitás hordozói a különféle fonetikai/fonológiai, szintaktikai, metriko-ritmikai és melodikai relációk, a texturálisé az *Fo* ismétlődőnek tekinthető elemei.

A vehiculum-imago vehiculummal analóg (azaz nem teoretikus-nyelvi entitás) jellege miatt célszerűnek tartom annak *indikátoráról* és nem reprezentációjáról beszélni, megtartván a reprezentáció terminust teoretikus-nyelvi entításokkal kapcsol-

latban használt terminusként. A 2. ábra VEHICULUM-IMAGO oszlopának szimbólumai: a vehiculum-imago (Ve) akusztikus, illetőleg vizuális (a, illetőleg v) csatornával kapcsolatos figura, illetőleg notatio ($\mathcal{F}$, illetőleg $\mathcal{N}$) arculatára, valamint az imagoknak (a figura-notatio disztinkcióra vonatkozóan indifferens) globális indikátorára ($\mathcal{S}$) utaló szimbólumok.

Magát az interpretáció során létrejövő/létrehozott vehiculum- és teóriaspecifikus modellkonceptust — annak speciális rendeltetése miatt — nem szükséges explicit formában megadni, erre utal a 2. ábra harmadik oszlopában zárójelbe tett $\underline{ve}|\overset{M}{\cdot}|_{Fo}$ -szimbólum.

1.1.4. A B_2 bázis az a modul, amely egy adott [Ve, Fo] párhoz egy, a szóban forgó nyelv-/konvenciórendszer által meghatározott sensuskomponenst, azaz egy sensus designatust (S_d) rendel hozzá. Ez a sensuskomponens a következő három alkomponensből áll: fogalmi verbális sensus (dictum/ $=\mathcal{D}/$), fogalmi nem verbális sensus (apperceptum/ $=\mathcal{A}/$) és nem-fogalmi sensus (evocatum/ $=\mathcal{E}/$).

A $\mathcal{D}$ típusú hozzárendelés egy nyelvrendszer-/konvenciórendszer-specifikus Lexikon-/Enciklopédiarendszer (összefoglaló néven Thesaurus) felhasználásával, valamint olyan szabályrendszerek alkalmazásával történik, amelyek a különféle hierarchiaszintekhez tartozó elemek sensus designatusának létrehozását vezérlik. (Az $\mathcal{A}$ és $\mathcal{E}$ típusú hozzárendelés kérdéseivel itt nem kívánok foglalkozni.)

Az explicitég biztosítása érdekében az S_d -t *reprezentálni* kell. Minthogy a ($\mathcal{D}$ típusú) S_d R az FoR nyelvrendszer-/konvenciórendszer-specifikus sensus-szemantikai interpretációja, célszerű, ha az S_d R az FoR felépítésével homomorf. Ez csak úgy biztosítható, ha a B_2 bázis a B_1 bázissal kompatibilis.

A kontinuitás S_d -ben elvárt manifesztációjával kapcsolatban az egyértelmű terminológiai referencia biztosítása érdekében a 'kohézió' terminus alkalmazását tartom célszerűnek. A kompozicionális kohézió hordozói a nyelvrendszer-/konvenciórendszer-specifikus sensus-szemantikai relációk, a texturális az S_d ismétlődőnek tekinthető elemei.

1.1.5. A B_3 bázis az a modul, amely egy S_d -hez egy vagy több, egy extratextuális relatumra utaló sensus ($=$ sensus referens/ $=S_r/$) plusz ennek az extratextuális relatumnak az imagoja (azaz egy [S_r , Re] párt rendel. E modul 'ismerethalmaz/modellbázis' elemének a [S_r , Re] párokra vonatkozó ismereteket kell tartalmaznia, amelyek között szemiotikai textológiai szempontból jelentős szerepet játszanak az úgynevezett intertextuális ismeretek.

Ami az egyes párok jellegét illeti, azt az határozza meg, hogy a hozzárendelésnél az interpretátor a saját — az interpretálandó kommunikátumtól függetlenül (is) létező — 'világképét' tükröző ismeretrendszert/modellbázist alkalmazza, vagy azt, amellyel feltételezése szerint a szöveg alkotója és/vagy egy más interpretátor rendelkezik. A létrehozott párok együttesének megjelölésére alkalmazhatjuk az 'interpretamentum' terminust. A B_3 bázisnak természetesen a lehetséges interpretamentumok létrehozására vonatkozó összetevőt is kell tartalmaznia.

Az Re egy, a szóban forgó relatum felépítésével analóg felépítésűnek tekinthető mentális imago, az S_r pedig e mentális imagonak olyan szemiotikai textológiai megjelenési formája, amely egy — az adott S_d kontextualizációját vezérelni képes — szabály-/konvenciórendszer elvárásainak eleget tesz.

Az S_r -rel kapcsolatban is meg kell különböztetnünk azt a három alkomponenst, amelyet az S_d -vel kapcsolatban megkülönböztettünk, azonban itt is csak a $\mathcal{D}$ alkomponens aspektusaival kívánok foglalkozni.

Az explicitég biztosítása érdekében természetesen az S_r -t (az S_r -eket) is *reprezentálni* kell. A ($\mathcal{D}$ típusú) S_r reprezentációja abban különbözik az S_d reprezentáció-

jától, hogy amíg az S_dR kizárólag azoknak az alkotóelemeknek a reprezentációját tartalmazza, amelyek az interpretálandó vehiculumban textuálisan (azaz materiálisan) jelen vannak, az S_rR az interpretálandó vehiculum interpretátor által feltételezett preszuppozicionális/inferenciális/kompletív organizációja alkotóelemeit is.

Egy teljes (jól formált) S_rR három fő alkotóeleme a következő: az úgynevezett deskriptív, az úgynevezett világalkotó és az úgynevezett performatív-modális konstituens. Az S_rR -nek olyan mértékben kell dekomponálhatónak lennie, hogy bármely összetevője (mint domináló elem) szerint átrendezhető lehessen. Az átrendezések eredményeként kapott (szemantikai) hálók az adott S_r -rel korrespondáló Re approximativ relacianális-konceptuális leírásának tekinthető.

A kontinuitás S_r -ben elvárt manifesztációjával kapcsolatban, az S_r kettős (azaz egyrészt S_d -specifikus, másrészt Re-specifikus) jellege miatt, mind a 'kohézió', mind a 'koherencia' terminus alkalmazását célszerűnek/szükségesnek tartom.

Ha az interpretátor tud egy olyan interpretamentumot konstruálni, amelynek domináns elempárja egy általa összefüggőnek tartott extratextuális relatum imagoját tartalmazza, az interpretált vehiculumot — az adott interpretációfolyamat vonatkozásában — koherensnek minősítheti. Egy extratextuális relatum összefüggőségének a megjelölésére a 'konstringencia' terminus bevezetését tartom célszerűnek. Ha ezt a terminust bevezetjük, a 'koherencia' terminust a 'konstringencia' terminussal korrespondáló szemiotikai textológiai terminusnak tekinthetjük. Minthogy a konstringenciára vonatkozóan csupán a mindenkori kontextustól függő, parciális intuícióval rendelkezünk, a koherencia (szükséges és/vagy elégséges) feltételeire vonatkozóan csak globális hipotéziseket fogalmazhatunk meg.

A relatum-imago relatummal analóg (azaz nem teoretikus-nyelvi) jellege miatt — miként a vehiculum-imagoval kapcsolatban — célszerűnek tartom annak *indikátoráról* és nem reprezentációjáról beszélni. Erre az indikátorra utal a 2. ábra Re szimbóluma.

1.1.6. $A B_4$ bázis az a modul, amely egy adott $[S_r, Re]$ párhoz egy extratextuális relatumot, azaz egy Re -t rendel. Ezzel a bázissal kapcsolatban itt csupán annyit kívánok megjegyezni, hogy működésére/működtetésére olyan szövegek interpretálásakor van szükség, amelyek elsődleges funkciója, hogy valamely 'praktikus tevékenység' végrehajtásához (például egy, a szövegben leírt objektum megtalálásához, egy leírt instrukció elvégzéséhez stb.) vezessen.

1.1.7. $A B_5$ bázis — ahogy az 1.1.0. pontban már említettem — az a modul, amely az S_s és S_m jelkomponensek elemei közül kiválasztja azokat, amelyek az interpretátor véleménye szerint a significatio szempontjából különös relevanciával rendelkeznek (erre a relevanciára utal az 1. ábrában a ∇ szimbólum). Más szóval ez a modul az Fo , S_d és S_r reprezentációján hajt végre szelekciós műveleteket, és ezek eredményeként létrehozza a significatio reprezentációját, azaz az sR -t.

Egy sR vagy egy olyan teljes $[FoR \rightarrow [S_dR \rightarrow S_rR]]$ konfiguráció, amelyben a significatio — interpretátor által (különösen) relevánsnak tartott — hordozói külön jelölve vannak, vagy egy olyan redukált $[FoR \rightarrow [S_dR \rightarrow S_rR]]$ konfiguráció, amely kizárólag ezeket a releváns hordozókat tartalmazza.

1.2. A figuratív deskriptív-explikatív strukturális interpretáció

1.2.0. Az első fokú deskriptív-explikatív interpretáció végrehajtása során előfordulhat, hogy az interpretátor a vehiculum valamely alkotóelemének S_d komponenséhez nem tud egy, az interpretáció adott kontextusában számára elfogadható $[S_r, Re]$ párt rendelni. Ebben az esetben egy úgynevezett *figuratív hozzárendelést* kell hogy végrehajtson. (Lásd 3. ábra.)⁴

A figuratív hozzárendelést a 3. ábrában az ass.fg szimbólummal ellátott nyíl jelöli. A B_1 bázisnak, az 1.0.2. pontban tárgyalt információkon kívül, arra vonatkozó információkat is kell tartalmaznia, hogy a B_3 bázis sikertelen működése esetén az interpretációfolyamat adott lépését a B_1^+ bázis alkalmazásával kell végrehajtani.

1.2.1. A B_1^+ bázis az a modul, amely egy (első fokú) S_d -hez egy (másod fokú) $[S_r^2, Re^2]$ pár figuratív hozzárendelését vezérli. Ez a bázis mindazokat az ismereteket kell tartalmazza, amelyek egy kifejezés figuratív (metaforikus, metonimikus stb.) interpretációjának végrehajtásához szükségesek.

1.2.2. Az $[S_r^2, Re^2]$ pár szemiotikai textológiai organizációja azonos az $[S_r, Re]$ pár szemiotikai textológiai organizációjával, s ennek következtében az S_r^2R struktúrája azonos az S_rR struktúrájával.

1.3. A másod fokú deskriptív-explikatív strukturális interpretáció

1.3.0. A másod fokú deskriptív-explikatív interpretáció alkotóelemeit és az azok létrehozásának alapjául szolgáló interpretációbázisokat a 3. ábra foglalja össze. A következőkben az abban előforduló szimbólumokat kívánom kommentálni. Előjáróban meg kívánom azonban jegyezni, hogy másod fokú deskriptív-explikatív interpretáció végrehajtására akkor kerül sor, amikor a B_{Tp} bázis alkalmazása során az interpretátor arra a meggyőződésre jut, hogy az interpretálandó adott vehiculumot másod fokon is interpretálnia kell, függetlenül attól, hogy ahhoz esetleg egy teljes első fokú interpretációt is hozzá tud rendelni.

A 3. ábra kommentálandó részében az 1.1. pontban tárgyalt szimbólumok másod fokú megfelelői találhatók, egy kivétellel: az első fokú vehiculum-szimbólumnak (Ve-nek) nem Ve^2 a megfelelője, hanem Σ . A másod fokú szimbólumok magyarázata ennek következtében értelemszerűen megfelel az 1.1. pontban található magyarázatoknak.

A másod fokú deskriptív-explikatív interpretáció alkotóelemeinek a tárgyalásához elképzelhetünk egy a 2. ábrával analóg ábrát, aminek első oszlopában természetesen a Σ szimbólumot kell elhelyeznünk.

1.3.1. Annak, hogy a Ve szimbólumnak a 3. ábra (2)-vel jelölt sorában a Σ szimbólum a megfelelője, az a magyarázata, hogy a másod fokú interpretáció is a Ve vehiculum interpretációja, ha nem is közvetlenül. A másod fokú interpretációban a vehiculum szerepét az adott Ve vehiculum első fokú interpretációjának eredményeként kapott jelkomplexus (teljes jelviszony /Ss → Sm/) tölti be, ezt kívánja kifejezésre juttatni a Σ szimbólum alkalmazása.

1.3.2. Ami a 2. ábrával analóg ábrát illeti, annak harmadik oszlopa egyrészt a B_1 bázisnak megfelelő B_1^+ bázis alapinformációit kell tartalmaznia, másrészt az első fokú $v_e|_{Fo}^M$ modellkonceptusnak megfelelő, másodfokú $\Sigma|_{Fo}^{M^2}$ modellkonceptussal kapcsolatos szimbólumokat.

Mínthogy Ve egy olyan dominánsan verbális kommunikátum vehiculuma lehet, amely nem csak a verbális médium elemeit tartalmazza, s mínthogy a para-verbális és nem-verbális médiumelemeknek is lehet szimbolikusan interpretálandó funkciója, a másod fokú interpretációval kapcsolatban is célszerű megkülönböztetni a vehiculum notatio és figura arculatát.

Azt, hogy a Σ -ra vonatkozóan milyen másod fokú matériákkal/szintekkel/elemekkel lehet/kell operálni, valószínű, hogy az egyes (szimbolikusan interpretálandó) szövegtípusokra vonatkozóan külön-külön kell meghatározni. (Így elképzelhető, hogy például bizonyos mesetípusokhoz tartozó mesék interpretálásánál egy, a PROPP formális 'mesegrammatikájá'-nak⁵ megfelelő 'mesegrammatika' kategóriarendszerét

célszerű alapul venni, más szövegtípusokhoz tartozó szövegek interpretálása esetén pedig más frame-/szcenáriórendszerekét.)

Igen valószínű, hogy a másod fokú architektonika organizációjának tárgyalásánál is tekintettel kell lennünk mindazokra az organizációtípusokra, amelyek az első fokú architektonika organizációjában szerepet játszanak.

Végül, a másod fokú interpretációfolyamatra vonatkozóan is érvényes az a megállapítás, hogy annak valamennyi tényezőjét explicit formában reprezentálni kell.

Mint hogy a másod fokú interpretáció bázisainak funkciója és alkotóelemeinek struktúrája analóg az első fokú interpretáció megfelelő bázisaiével és alkotóelemeivel, ezekkel kapcsolatban a továbbiakban csupán néhány megjegyzésre szorítkozom, e megjegyzéseknél egy *parabola* (lásd (4)) interpretációjának aspektusait tartva szem előtt.

1.3.3. A B_2^1 bázis az a modul, amelynek funkciója az, hogy a másod fokú interpretáció vehiculumeleméhez, azaz a Σ -hoz, egy vehiculum-imago és annak formatioja ($[Ve^2, Fo^3]$) párt rendeljen.

A 'vehiculum-imago' terminus itt a Σ imagojára utal, azaz az első fokú vehiculum (Ve) és annak interpretációja imagojára, amely nyilvánvalóan magában foglalja az interpretációként létrehozott (első fokú) relatum-imagot (relatum-imagokat) is. Más szóval azt mondhatjuk, hogy a másod fokú vehiculum-imago annak a 'virtuális színpadi mű'-nek ('virtuális film'-nek) az imagoja, amely az interpretátorban az első fokú interpretáció eredményeként létrejön. A B_1^2 modul modellbázis elemének azokat az ismereteket kell tartalmaznia, amely e 'virtuális színpadi mű' ('virtuális film') formális architektonikájának interpretációjához szükségesek.

Az Fo^2 reprezentációja egyrészt az arra vonatkozó információkat kell tartalmazza, hogy a Σ mely referenciális és mely predikatív kifejezései interpretálandók szimbolikusan, másrészt a szimbolikus funkcióval figyelembe vett kifejezéseket tartalmazó Σ formális architektonikájához hozzárendelhető organizációk reprezentációját.

(A *tékozló fiú parabola* (lásd Lk. 15, 11—32) interpretálásánál szimbolikusan interpretálhatjuk (szimbolikusan kell interpretálnunk) az „apa”, „fiatalabbik fiú”, „idősebbik fiú”, „örökség”, „távoli ország”, „elment egy távoli országba”, „léha életet él”, „eltékozlta vagyonát”, „nélkülözni kezdett”, „visszatért apjához” stb. kifejezéseket.)

(4) A tékozló fiú

[Lk. 15, 11—32. BIBLIA, *Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Budapest, Szent István Társulat, 1976. 1. 1183.]

¹¹Majd így folytatta: „Egy embernek volt két fia. ¹²A fiatalabbik egyszer így szólt apjához: Apám, add ki nekem az örökség rám eső részét. ¹³Erre szétosztotta köztük vagyonát. Nem sokkal ezután a fiatalabbik összeszedte mindenét, és elment egy távoli országba. Ott léha életet élve eltékozlta vagyonát. ¹⁴Amikor már mindenét elpazarolta, az országban nagy éhínség támadt, s nélkülözni kezdett. ¹⁵Erre elment, és elszegődött egy ortani gazdához. Az kiküldte a tanyájára a sertéseket őrizni. ¹⁶Őrült volna, ha éhségét azzal az eledellel csillapíthatta volna, amit a sertések ettek, de még abból sem adtak neki. ¹⁷Ekkor magába szállt: Apám házában a sok napszámos bővelkedik kenyérben — mondta —, én meg éhen halok itt. ¹⁸Útra kelek, haza-

megyek apámhoz és megvallom: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. ¹⁹Arra hogy fiadnak nevez, már nem vagyok méltó, csak béreseid közé fogadj be.

²⁰Csakugyan útra kelt, és visszatért apjához. Apja már messziről meglátta, és megesejt rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult, és megcsókolt. ²¹Erre a fiú megszólalt: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Arra, hogy fiadnak nevez, már nem vagyok méltó. ²²Az apa odaszólt a szolgáknak: Hozzatok hamar a legdrágább ruhát, és adjátok rá. Az ujjára húzzatok gyűrűt és a lábára sarut. ²³Vezessétek elő a hizlalt borjút, és vágjátok le. Együnk és vigadjunk, ²⁴hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült. Erre vigadozni kezdtek.

²⁵Az idősebb fiú kint volt a mezőn. Amikor hazatérőben közeledett a házhoz, meghallotta a zeneszót és a táncot. ²⁶Szólt az egyik szolgának és megkérdezte, mi történt. ²⁷Megjött az öcséd, és apád levágta a hizlalt borjút, hogy egészségben előkerült — felelte. ²⁸Erre az megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apa kijött, és kérte. ²⁹De ő szemére vetette apjának: Látod, én annyi éve szolgálom neked, és egyszer sem szeg-

tem meg parancsodat. És nekem még egy gödölyét sem adtál soha, hogy egyet mulathassak a barátaimmal. ³⁰Most meg, hogy ez a fiad megjött, aki vagyondat rossz nőkre pazarolta, hizlalt borjút vágattál le neki. ³¹Az csitította: Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied. ³²S illet vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült.”

1.3.4. A B_2^2 bázissal kapcsolatos alapkérdés az, hogy mi tekintendő S_a^2 -nek.

Erre az alapkérdésre a parabolákra vonatkozóan adható egyik lehetséges válasz a következő (az S_a^2 -nek itt is csupán a $\mathcal{D}$ összetevőjét véve figyelembe): az S_a^2 egy olyan hyperszöveg, amely a szimbolikusan interpretálandónak ítélt kifejezéseket az absztrakció olyan szintjén helyettesíti azok hyperonymnek tekinthető megfelelőivel, amely a szöveg 'főszereplői' között fennálló 'releváns relációkat' megőrzi, de tág teret enged mind a 'főszereplők', mind a 'releváns relációk' tetszőleges 'konkretizálásának'. (A *tékozló fiú* parabolát átírhatjuk például úgy, hogy abban a szimbolikusan interpretálandó kifejezéseket változókkal helyettesítjük: az apára és két fiára utaló kifejezéseket például X-szel, y1-gyel és y2-vel helyettesítjük — posztulálván közöttük az apa és két fia között (páronként) fennálló relációkkal analóg relációkat; az apai házra utaló kifejezést helyettesíthetjük D(X)-szel, a távoli országra utaló kifejezést D($\bar{X}$)-szel — posztulálván itt is az analóg funkciókat/relációkat stb.)

1.3.5. A B_3^2 bázissal kapcsolatos alapkérdés a B_2^2 bázis által konstruált S_a^2 kommunikációs-situáció-specifikus konkretizálása/kontextualizálása. Paraboláknál ez a kontextualizáció az előző operáció végrehajtása során létrehozott hyperszöveg adott kommunikációs-situációra/szövegalkotóra/interpretátorra vonatkozó értelmezése. (A *tékozló fiú* parabola esetén — a Biblia kontextusát véve figyelembe — ez az értelmezés az X-nek Istennel, y1-nek és y2-nek Isten (egymástól eltérő magatartású) gyermekeivel, D(X)-nek Isten országával és így tovább való behelyettesítését jelenti.) — Elképzelhető azonban olyan interpretáció is, amelyben mások a helyettesítő elemek.

1.3.6. Ami a B_1^2 bázist illeti, parabolák interpretálásánál is előfordulhat, hogy a B_2^2 bázis működése során létrehozott 'konkretizáció' egy ténylegesen adott tényállás-konfigurációhoz vezet, azaz a parabola olyan interpretációt nyert, amely egy ismert (ténylegesen megtörtént) egyedi esetről szól. Más szóval ez azt jelenti, hogy az interpretáció egy empirikusan azonosítható Re^2 -höz vezet.

1.3.7. A B_2^2 bázis parabolák interpretációja esetén — ami az interpretációt mint folyamatot illeti — az interpretációfolyamat kezdetétől működik: ennek a modulnak a közreműködésével történik a szimbolikusan interpretálandó kifejezések, majd a megtartandó analógia konstitutív tényezőinek megválasztása.

2. A deskriptív-explikatív strukturális interpretáció aspektusai: egy példaszöveg részletes elemzése

A deskriptív-explikatív strukturális interpretáció aspektusainak szemléltetéséhez az előző fejezetben tárgyalt elméleti keretet használok, szemléltető szöveggént pedig Örkény István *Az otthon* című egypercesét választom. Hangsúlyozni kívánom, hogy elsődleges célom a teoretikus deskriptív-explikatív strukturális interpretáció folyamata és eredménye konstitutív tényezőinek konkrét példával/példákkal való megvilágítása, és nem a választott szöveghez hozzárendelhető szignifikációstruktúrák releváns elemeinek (és csak azoknak) a megalkotása és bemutatása.

2.1. Az első fokú deskriptív-explikatív strukturális interpretáció aspektusai

2.1.0. Tekintsük az első fokú deskriptív-explikatív strukturális interpretáció folyamata és eredménye *általános szerekezeti sémájának* az első fejezetben részletesen tárgyalta 1. és 2. ábráit.

Ahogy azt az 1. ábra explicit módon kifejezésre juttatja, az interpretációfolyamatot vezérlő domináns elem a *tipológiai bázis* (B_{Tp}), amely kommunikációs-szituáció- és szövegtipológiai ismereteket/hipotéziseket/... tartalmaz.

Ami a választott szöveg interpretálásakor figyelembe veendő (befogadói) kommunikációs-szituációt illeti, az ennek a fejezetnek a témájából közvetlenül adódik, abból tudniillik, hogy a teoretikus deskriptív-explikatív strukturális interpretáció aspektusaival kívánok foglalkozni. Ami a figyelembe veendő szövegtipológiai ismereteket illeti, azokkal kapcsolatban pedig — itt részletesebben nem elemzendő tények alapján — feltételezhetjük, hogy a választott szöveg architektonikájával kapcsolatos elvárások nagyjában-egészében a (ma) hagyományosnak minősülő szövegek architektonikájával kapcsolatos elvárások körében maradnak.

Mindenekelőtt ezektől az ismeretektől/hipotézisektől függ annak az első fokú interpretáció céljára szolgáló báziskonfigurációnak (B_1) a jellege, amely az interpretálás során alkalmazásra kerül.

2.1.1. Minthogy az interpretálás közvetlen tárgyát egy nyomtatott formában rendelkezésre álló szöveg képezi, a *szövegvehiculum* (Tve) *médiuma* (μ) (lásd a 2. ábra első oszlopának $Ve-\mu$ szimbólumát) verbális-tipografikus (vbtg) médium. Ezt a vehiculumot mutatja a Tve-vbtg szimbólumú manifesztáció.

Tve-vbtg AZ OTTHON

A kislány még csak négyéves volt, emlékei bizonyára összesomosódtak, s az anyja, hogy tudatosítsa benne a küszöbön álló változást, odavitte a szögesdrót-kerítéshez, és messziről megmutatta neki a szerelvényt.

- Nem is örülsz? — Ez a vonat visz haza.
- És akkor mi lesz?
- Akkor otthon leszünk.
- Mi az, hogy otthon? — kérdezte a gyerek.
- Ahol azelőtt laktunk.
- És ott mi van?
- Emlékszel még a mackódra? — Talán a babáid is megvannak még.
- Anyu — kérdezte a gyerek. — Otthon is vannak örök?
- Ott nincsenek.
- Akkor — kérdezte a kislány — onnan meg lehet majd szökni?

A szövegvehiculum médiumának az ismerete az a második tényező, amely az első fokú interpretációbázis-konfiguráció jellegét tovább specifikálja.

2.1.2. Ami az első fokú teoretikus deskriptív-explikatív interpretálás során alkalmazandó *általános szemiotikai textológiai ismereteket* illeti, azok globális leírását az első fejezet 1.1. alfejezete tartalmazza. Ezeket (valamint a 2. ábra harmadik oszlopában felsorolt matériát/szinteket/elemeket) konkrétan a következő pontban tárgyalom.

2.1.3. A tárgyalandó interpretáció első összetevője a TVe-vbtg vehiculumhoz rendelhető *vehiculum-imago plusz annak materiális/formális architektónikája* (TVe, Fo) pár.

2.1.3.1. Minthogy tipografikus formában adott vehiculum képezi az interpretálás közvetlen tárgyát, annak *primer imagoját* (a *vizuális vehiculum-imago*t) a vizuális csatorna (v) felhasználásával (ap-)percipiáljuk.

A TVe-vbtg *figura arcuata* ($\mathcal{F}$) *vizuális imagojának* (TVe-vbtg $\mathcal{F}$ v) létrehozásakor (lásd a 2. ábra VEHICULUM-IMAGO oszlopának Ve $\mathcal{F}$ v szimbólumát) a következő momentumok tudatosulnak bennünk: (1) a verbális-tipografikus manifestációban különbséget tehetünk egy címként felfogható rész és egy általa dominált szövegrész vehiculuma között, (2) a szövegrész vehiculuma — globálisan — két tömbből áll, egy folyamatosan szedett és egy gondolatjelekkel tagolt tömbből, (3) a címrész vehiculumának betűtípusa nem azonos az általa dominált szövegrész betűtípusával.

Amíg a *figura imagojának* létrehozásához nem szükséges az interpretálandó vehiculum nyelvének ismerete (a fent felsorolt momentumok tudatosulhatnak azokban is, akik a magyar nyelvet nem ismerik), a *notatio imagoját* csak a vehiculum nyelve (vagy legalább e nyelv struktúrája) ismeretében lehet létrehozni.

A TVe-vbtg *notatio arcuata* ($\mathcal{N}$) *vizuális imagojának* (TVe-vbtg $\mathcal{N}$ v) létrehozásakor (lásd a 2. ábra VEHICULUM-IMAGO oszlopának Ve $\mathcal{N}$ v szimbólumát) minimálisan a következő momentumok tudatosulnak bennünk: (1) a címnek tekinthető rész egy főnévi szintagma, (2) a címnek tekinthető rész által dominált szövegrész első tömbje egy vesszőkkel többszörösen tagolt mondat, második tömbjében kérdő és kijelentő mondatok váltakoznak.

Verbális-tipografikus formában adott vehiculum esetében — különösképpen, ha ez a vehiculum egy hagyományos vagy ahhoz közel álló szöveg vehiculumának tekinthető — létrehozzuk e vehiculum *szekunder imagoját* (az *akusztikus* — vagy *auditív* — *vehiculum-imago*t) is.

Ami a TVe-vbtg-hez rendelhető *szekunder imago*t illeti, azzal kapcsolatban (a) a *figura arcuata*t figyelmen kívül hagyhatjuk, mert az szükségképpen azokat az egyedi (idiosyncraticus) para-verbális jegyeket tartalmazná, amelyekkel az adott vehiculum adott interpretátor által megszólaltatott manifestációja rendelkezne, (b) a *notatio arcuata*val kapcsolatban figyelembe kell vennünk mind a lexiko-verbális, mind a (lexikai-) prozódiai faszetta *szekunder imagoját*. (Ezekről bővebben a továbbiakban lesz szó.)

2.1.3.2. Lássuk most annak a *materiális/formális architektónikának* az összetevőit, amit a TVe-vbtg (*primer és szekunder*) *imagojához* hozzárendelhetünk. (A továbbiakban nem tárgyalom külön a *primer* és a *szekunder imago* aspektusait; a releváns tényezőiket egyesítő *imago*ra a TVe-vbtg szimbólummal utalok.)

Ennek az *architektónikának* a létrehozásakor (a) elsősorban a *notatio*ra kívánok koncentrálni, a *figurát* csupán oly mértékben kívánom figyelembe venni, amily mértékben az a *notatio interpretációjához* szükségesnek látszik, (b) tekintettel kívánok lenni mind a lexiko-verbális, mind a prozódiai faszettára. Minthogy a *strukturális* (és nem a *procedurális*!) *interpretáció aspektusaival* foglalkozom, a *formatio tárgyalását* posztinterpretatív módon hajtom végre, azaz a már (mind *formális*, mind *szemantikai szempontból*) *interpretált szöveg materiális/formális architektónikájának* tényezőit tárgyalom.

A.

A T_{Ve}-vbtg notatio arculata formatiojának (rövidített szimbólummal): T_N/Fo) lexiko-verbális (rövidítve: le) faszettája

A lexikai faszetta *mediális matériáját* (leMedMa) a magyar nyelv hangjai, illetőleg — az azokat a maguk módján reprezentálni tudó — betűi alkotják.

E faszetta *mediális elemei* (leMedEl) a magyar nyelv szótári szavai mint 'formatívumok', azaz lexikai szempontból jól formált magyar hang-/betűláncok mint egy-egy adott szófaj képviselői, az általuk kifejezésre jutó jelentés nélkül. (A létrehozandó formatiohoz természetesen csak azok a szótári szavak tartoznak hozzá, amelyeknek szóalakjai a T_{Ve}-vbtg/T_{Ve}-vbtg-ben előfordulnak.)

E faszetta *első mikroarchitektonikai szintjének* (leMiA-1) *egységei* a T_{Ve}-vbtg/T_{Ve}-vbtg szóalakjai.

A mediális elemeket és az első mikroarchitektonikai szint (mikroszintaktikailag elemzett) egységeit a TABELLA 1. tartalmazza. (A tabellában alkalmazott — automatikusan fel nem oldható — rövidítések a következők: FőN: főnév, HSz: határozószó, IgN: igenév, KSz: kötőszó, MeN: melléknév, NEL: névelő, NMs: névmás, SzmN: számnév, fn-i: főnévi, mut: mutató, tn: tárgyatlan, ts: tárgyas, von: vonatkozó; mind a szótári szavak, mind a kategórianevek a Magyar Értelmező Kéziszótárból származnak, ha a TABELLA 1-ben alkalmazott rövidítések nem is egyeznek meg teljesen a MÉrtKSz rövidítéseivel.)

A leMiA-1 egységei és a bennük manifesztálódó szintaktikai és morfológiai kategóriák agglutináló nyelvek esetében, mint amilyen a magyar nyelv is, a magasabb (mikro- és makroarchitektonikai) szintek egységei szintaktikai architektónikájának centrális konstitutív tényezői.

TABELLA 1.:

T _N /Fo: leMedEl		T _N /Fo: leMiA-1		
a, az	NEL	a, az		
ahol	HSz: von	ahol		
akkor	HSz: mut	akkor		
anya	FőN	anya	FőN+	birt. szem. jel: birtokos: Sg. 3., birtok: egy
anyu	FőN (biz)	anyu		
azelőtt	HSz: mut	azelőtt		
áll	Ige: tn	álló	IgN:	mn-i
álló	MeN	álló		
baba	FőN	babáid	FőN+	birt. szem. jel: birtokos: Sg. 2., birtok: több HSz szem. rag: Sg. 3.
benne	HSz: szem. ragos	benne	benn + e	
bizonyára	HSz (vál)	bizonyára		
csak	HSz	csak		
emlék	FőN	emlékei	FőN+	birt. szem. jel: birtokos: Sg. 3., birtok: több kijelentő mód, jelen idő, Sg. 2.
emlékszik	Ige: tn	emlékszel	Ige	
ez	NMs: mut	ez		
és	KSz	és		
gyerek	FőN (kissé biz)	gyerek		
haza	IgK	haza		

hazavisz	Ige: ts (és tn)	hazavisz	haza + visz	IgK Ige kijelentő mód, jelen idő, Sg. 3.
hogya is kerítés kérdesz	KSz HSz FőN Ige: ts	hogya is kerítéshez kérdetzte	FőN + Ige	hat. rag tárgyas ragozás: kijelentő mód, múlt idő, Sg. 3. MeN FőN
kislány	FőN	kislány	kis + lány	FőN
küszöb lakik	FőN Ige: tn (és ts)	küszöbön laktunk	FőN + Ige	hat. rag alanyi ragozás kijelentő mód, múlt idő, Pl. 1.
lehet	Ige: tn	lehet	Ige	kijelentő mód, jelen idő, Sg. 3.
lesz	Ige: tn	lesz	Ige	kijelentő mód, jelen idő, Sg. 3.
mackó	FőN	leszünk mackódra	Ige FőN +	a 'van' ige jövő ideje, Pl. 1. birt. szem. jel: birtokos: Sg. 2. birtok: egy + hat. rag.
majd meg megmutat	HSz IgK Ige: ts	majd meg megmutatta	meg + mutat	IgK Ige tárgyas ragozás: kijelentő mód, múlt idő, Sg. 3.
megszökik	Ige: tn	megszökni	meg + szökni	IgK IgN: fn-i
megvan	Ige: tn	megvannak	meg + vannak	IgK Ige kijelentő mód, jelen idő, Pl. 3.
messzi még mi neki	HSz HSz NMs: kérdő HSz: szem. ragos	messziről még mi neki	HSz + nak/nek + i	hat. rag szem. rag: Sg. 3.
nem négyéves	HSz	nem négyéves	négy + éves	SzmN: tő MeN év FőN + MeN-képző
nincs/ nincsenek odavisz	Ige: tn Ige: ts (és tn)	nincsenek odavitte	Ige oda + vitte	kijelentő mód, jelen idő, Pl. 3. IgK Ige tárgyas ragozás: kijelentő mód, múlt idő, Sg. 3.
onnan ott otthon otthon ör örül	HSz: mut HSz: mut HSz FőN FőN Ige: tn	onnan ott otthon otthon örök örülsz	FőN + Ige	többesjel kijelentő mód, jelen idő, Sg. 2.
összemosódik	Ige: tn	összemosódtak	össze + mosódtak	IgK Ige kijelentő mód, múlt idő, Pl. 3.
szerelvény	FőN	szerelvényt	FőN +	tárgyrag
szögesdrót	FőN	szökni → megszökik szögesdrót	szöges	MeN szög FőN + MeN-képző

talán tudatosít	HSz Ige: ts	talán tudatosítsa	+ drót Ige	FőN tárgyas ragozás felszólító mód, jelen idő, Sg. 3.
van	Ige: tn	van vannak	Ige	kijelentő mód, jelen idő, Pl. 3.
változás visz	FőN Ige: ts (és tn)	változást visz	FőN + Ige	tárgyrag alanyi ragozás: kijelentő mód, jelen idő, Sg. 3.
vonat	FőN	vonat volt	Ige (=van)	kijelentő mód, múlt idő, Sg. 3.

A leMiA-1 szint után célszerű először az *első makroarchitektonikai szint* (leMaA-1) *egységeivel* foglalkozni, és csak azután visszatérni a második mikroarchitektonikai szinthez. A célszerűség magyarázata abban rejlik, hogy a leMaA-1 egységei — az úgynevezett *első fokú lexikai kompozícióegységek* (leK¹ vagy egyszerűen: leK): más szóval az interpretálandó szöveg szövegmondatai — az esetek többségében interszubjektíve ugyanolyan módon adóttak, mint a szöveg egymástól interszubjektíve elkülöníthető szóalakjai, az egyes szövegmondatokat ugyanis többnyire maga a szerző konstruálja mint különálló szövegmondatokat.

A leMaA-1 egységeit a TABELLA 2. tartalmazza. Első fokú lexikai kompozícióegységnek tekintettem minden mondatzáró írásjellel lezárt egységet. Ezek között speciális jellegű a leK06, mert abban a kérdőjellel lezárt részt a gondolatjel után kisbetűvel kezdődő rész folytatja.

TABELLA 2.: T/Fo: leK

[leK00] AZ OTTHON

[leK01] A kislány még csak négyéves volt, emlékei bizonyára összerosódtak, s az anyja, hogy tudatosítsa benne a küszöbön álló változást, odavitte a szögesdrót-kerítéshez, és messziről megmutatta neki a szerelvényt.

- [leK02] Nem is örülsz? — [leK03] Ez a vonat visz haza.
- [leK04] És akkor mi lesz?
- [leK05] Akkor otthon leszünk.
- [leK06] Mi az, hogy otthon? — kérdezte a gyerek.
- [leK07] Ahol azelőtt laktunk.
- [leK08] És ott mi van?
- [leK09] Emlékszel még a mackódra? — [leK10] Talán a babáid is megvannak még.
- [leK11] Anyu — kérdezte a gyerek. — [leK12] Otthon is vannak őrök?
- [leK13] Ott nincsenek.
- [leK14] Akkor — kérdezte a kislány — onnan meg lehet majd szökni?

Térjünk ezek után vissza a *második lexikai mikroarchitektonikai szint* (leMiA-2) *egységeihez*, amiket én lexikai kommunikációegységeknek (közlésegségeknek) nevezek.⁶ A *lexikai kommunikációegység*(ek) definícióját csak egy (a szöveg 'felszíni elrendezettségre' csupán közvetett módon tekintettel lévő) kanonikus nyelv felhasználásával lehet megadni. A teljes technikai apparátus bemutatását igénylő definíció(k) helyett fogadjuk el itt a következő (approximatív) explikációkat: (a) *egyszerű* kommunikációegységnek tekintendő valamennyi egyszerű mondat nagyságrendű szöveg-egység, valamennyi önálló egységként (is) kezelhető hely- és időhatározó és valamennyi megszólítás — a TABELLA 3-ban ezeket a [lek...] típusú szimbólumok jelzik; (b)

mátrix kommunikációegységnek tekintendő valamennyi olyan kommunikációegység, amely konstituensei között egyszerű kommunikációegységet is tartalmaz — a TABELLA 3-ban ezeket a [lek...{*}] típusú szimbólumok jelzik; végül *összetett* kommunikációegységnek tekintendők a konnektív elemekkel összekapcsolt egyszerű és/vagy mátrix kommunikációegység — a TABELLA 3-ban a konnektív elemeket a [lek...{ }] típusú szimbólumok jelzik.

TABELLA 3.: T $\mathcal{N}$ Fo: lek

[lek01] Az OTTHON

[lek02] A kislány még csak négyéves volt [lek01{}], [lek03+] emlékei [lek01{*}] bizonyára [+lek03] összerosódtak [lek02{}], s [lek04+] az anyja, [lek03{}] hogy [lek05] tudatosítsa benne a küszöbön álló változást, [+lek04] odavitte a szögesdrót-kerítéshez [lek04{}], és [lek06] messziről megmutatta neki a szerelvényt.

— [lek07] Nem is örülsz? — [lek08] Ez a vonat visz haza.

— [lek05{}] És [lek09] akkor mi lesz?

— [lek10] Akkor otthon leszünk.

— [lek11] Mi az, hogy otthon? — [lek02{*}] kérdezte a gyerek.

— [lek12] Ahol azelőtt laktunk.

— [lek06{}] És [lek13] ott mi van?

— [lek14] Emlékszel még a mackódra? [lek03{*}] Talán [lek15] a babáid is megvannak még.

— [lek16] Anyu — [lek04{*}] kérdezte a gyerek. — [lek17] Otthon is vannak örök?

— [lek18] Ott nincsenek.

— [lek19+] Akkor — [lek05{*}] kérdezte a kislány — [+lek19] onnan meg lehet majd szökni?

A TABELLA 3. a kommunikációegységeket abban a konfigurációban (felszíni elrendezésben) tartalmazza, amellyel az adott T $\mathcal{V}$ e-vbtg/T $\mathcal{V}$ e-vbtg-ben előfordulnak. A felszíni elrendezés megőrzése néhány esetben (lásd a lek03, lek04 és lek19 egységeket) azzal a következménnyel járt, hogy az adott egységhez két szimbólumot kellett rendelni, egyet az egység kezdő, egyet az egység befejező részéhez (lásd például a [lek03+], [+lek03] szimbólumpárt).

A leMiA-2 szinten azonban — hasonlóan a leMiA-1 szinthez — nem csupán az elemeket kell tárgyalni, hanem ezek (belső) organizációját is, éspedig mind a konfigurációs (felszíni), mind a relációs ('mély struktúrát' érintő) elrendezettség aspektusából.

A *lexikai kommunikációegységek relációs organizációjának* reprezentálása céljára egy kanonikus nyelvet kell létrehozni. (Erre a nyelvre hivatkoztam a fentiekben is a kommunikációegységek definíciójával kapcsolatban.) Bár nem szándékozom itt e nyelv felépítését tárgyalni — ez messze meghaladná e tanulmány keretét —, a TABELLA 4-ben bemutatok egy (parciális) kanonikus reprezentációt, hogy az olvasó legalább globális képet alkothasson a kanonikus nyelv alkalmazásáról.⁷ A továbbiakban ehhez a reprezentációhoz kívánok néhány megjegyzést fűzni.

— A bemutatott reprezentáció a lek04, lek05, lek06 kommunikációegységekből a lek03{ } és lek04{ } konnektívok alkalmazása révén létrejövő komplex egységhez rendelhető, parciális kanonikus reprezentáció. Parcialitása abban áll, hogy nem tartalmazza sem a kanonikus reprezentáció jól formáltságához szükséges valamennyi relációs elemet, sem a konfigurációs elrendezésre vonatkozó információkat.

— Egy *kanonikus reprezentáció* alapösszetevője egy *propozíció* (a TABELLA 4-ben propozíciókat jelölnek a P szimbólummal kezdődő sorpárok).

— Valamennyi propozíció két '*funktor + argumentumai*' struktúrájú összetevőből áll: egy úgynevezett *propozíciómagból* és az e magból *propozíciót képző prediká-*

TABELLA 4.: EGY PARCIÁLIS KANONIKUS REPREZENTÁCIÓ ($|P_4 \text{ és } P_6|$ AZÉRT, HOGY P_3)

A $P_3 := [fe]\{l: X, t: t_3^o, u: p_3^o\}$

$p_3^o := [AZÉRT, HOGY]\{r_3^o: P_4^o, r_4^o: P_6\}$

$P_4^o := [fe]\{l: X, t: t_4^o, u: p_4^o\}$

$p_4^o := [ÉS]\{r_1^o: P_4, r_2^o: P_6\}$

$P_4 := [fe]\{l: X, t: t_4, u: p_4\}$

$p_4 := [ODAVISZ]\{r_1: o04, r_2: o02, r_3: o06\}$

$P_6 := [fe]\{l: X, t: t_6, u: p_6\}$

$p_6 := [MEGMUTAT]\{r_1: o04, r_2: o07, r_4: o02\}$

$P_6 := [fe]\{l: X, t: t_6, u: p_6\}$

$p_6 := [TUDATOSÍT]\{r_1: o04, r_2: o05, r_3: o02\}$

B o02 := a kislány

o04 := o02 az anyja

o05 := 'a küszöbön álló változás'

o06 := (X-nek a) szögesdrót-kerítés(e)

o07 := a vonat/szerelvény

o00 := a narrátor

o01 := (o02 és o04) otthona

o03 := o02 emlékei

o08 := o02 mackói

o09 := o02 babái

o10 := örök

X := (egy) láger

tumból, amely a propozíciómagra vonatkozó lokális (l) és temporális (t) információkat tartalmaz.

— A TABELLA 4. propozíciói a következő *funktorokat* tartalmazzák: AZÉRT, HOGY, ÉS, ODAVISZ, MEGMUTAT, TUDATOSÍT és a valamennyi propozícióban előforduló, konstans fe funktort, amely a FENNÁLL AZ AZ ESET (HOGY) funktor rövidített formája.

— Valamennyi *argumentum* két részből áll: egy úgynevezett *szerepindikátorból* és egy — a szóban forgó argumentumszerepet játszó entitásra utaló — (*argumentum*-) *szimbólumból*. (A TABELLA 4-ben (a) a szerepindikátorok nincsenek specifikálva, a különféle szerepekre a különféle szub- és superszkriptumokkal ellátott r szimbólumok, illetőleg az l és t szimbólumok utalnak, (b) argumentumszimbólumként a következő szimbólumok fordulnak elő: a szövegben nem specifikált helyre utaló X, a különféle időintervallumokra utaló (különféle szub- és superszkriptummal ellátott) t-k, a propozíciómagokra utaló p-k, a (beágyazandó) propozíciókra utaló P-k és az úgynevezett 'koreferenciaindex'-ek, amelyek explikációi a TABELLA 4. B részében találhatók.)

— Egy porpozíció 'olvasata'-ként lássuk például a P_4 propozíció olvasatát: 'Az X helyen a t_4 időintervallumban fennáll az az eset, hogy o04 odaviszi o02-t a o06-hoz'. (Ennek az olvasatmintának az alapján megalkotható a teljes komplex egység olvasata a TABELLA címszövege után zárójelben található formulát követve.)

— A TABELLA 4-ben található kanonikus reprezentáció jól formáltságához a következők hiányoznak: egyrészt a szerepindikátorok specifikációja, a koreferenciaindexek jól formált reprezentációi és a reprezentációban szerepet játszó időintervallumok egymáshoz viszonyított relációinak a reprezentációja, másrészt a felszíni (konfigurációs) manifestációt determináló információk.

— A kanonikus reprezentációk — más funkcióik mellett — lehetővé teszik különféle (lokális információ-/temporális intervallum-/funktor-/szerepindikátor-/koreferenciaindex-specifikus) *tematikus elrendezések* létrehozását, más szóval annak reprezentálását, hogy mi minden történik az adott szöveg által ábrázolt/létrehozott világban ugyanazon a helyen, ugyanabban az időben, ugyanazzal a személlyel/dologgal, mely személyek/dolgok játsszák (milyen eseményekben/történetekben) ugyanazt a szerepet, mely személyek/dolgok a szereplői az ugyanazzal a névvel nevezhető eseményeknek/történeteknek stb.

— Ami maguknak a kanonikus reprezentációknak a létrehozását illeti, azzal kapcsolatban, befejezésül, a következőt kívánom még megemlíteni: a lexikai kommunikációegységek *konfigurációs* organizációja (lásd a TABELLA 3-at) csupán a *textuális* (a szövegben explicit módon adott) elemeket tartalmazza, a *relációs* organizáció (lásd példaként a TABELLA 4-et) az *inferenciális* (a szövegben nem adott, de a szövegben adott elemek alapján kikövetkeztethető) elemeket is.

A *lexikai kommunikációegységek és az első fokú lexikai kompozícióegységek* (másként a leMiA-2 és a leMaA-1 szint) viszonyával kapcsolatban tudnunk kell a következőket: (a) a 'lexikai kommunikációegység' és az 'első fokú lexikai kompozícióegység' elnevezések a szóban forgó egységek funkcionális státusára, és nem volumenük nagyságrendjére utalnak (erről a TABELLA 2. és 3. összehasonlítása útján könnyen meggyőződhetünk: a leK01 kompozícióegység például több kommunikációegységből áll, a leK04, leK05, leK06 és még néhány más kompozícióegység kettőből, de vannak olyan kompozícióegységek is, mint például a leK02, leK03, leK05 és még néhány más, amelyek csak egyből); (b) ha egy első fokú kompozícióegység csak egy kommunikációegységből áll, annak organizációja értelemszerűen azonos a szóban forgó kommunikációegység organizációjával; (c) ha egy első fokú kompozícióegység több kommunikációegységből áll, annak organizációját természetesen külön reprezentálni kell. — A TABELLA 4-ben látható parciális kanonikus reprezentáció voltaképpen a leK01 kompozícióegység egyik (komplex) összetevőjének parciális reprezentációja (a teljes kompozícióegység reprezentálásához figyelembe kell venni a leK02, leK01{ }, leK03, leK01{*} és leK02{ } kommunikációegységeket is.)

A fentiekben tárgyalt műveleteket a *második és ennél magasabb fokú lexikai makroarchitektonikai szintek* (leMaA-2, leMaA-3, ...) *egységeinek* meghatározása és ezen egységek organizációjának elemzése és leírása követi. A magasabb szintek egységeihez lássuk a TABELLA 5-ben található reprezentációt. A következőkben ehhez kívánok néhány megjegyzést fűzni.

— Formálisan azt mondhatjuk, hogy azt a kompozícióegységet nevezzük *n*-ed fokúnak, amelynek összetevői között legalább egy [*n*−1]-ed fokú kompozícióegység található.

— Az első fokú kompozícióegységeket a TABELLA 2. reprezentálja, ezek szimbólumait tartalmazza a TABELLA 5. jobb oldali oszlopa (a szimbólumok után feltüntetve a szóban forgó szövegmondatokat záró írásjeleket).

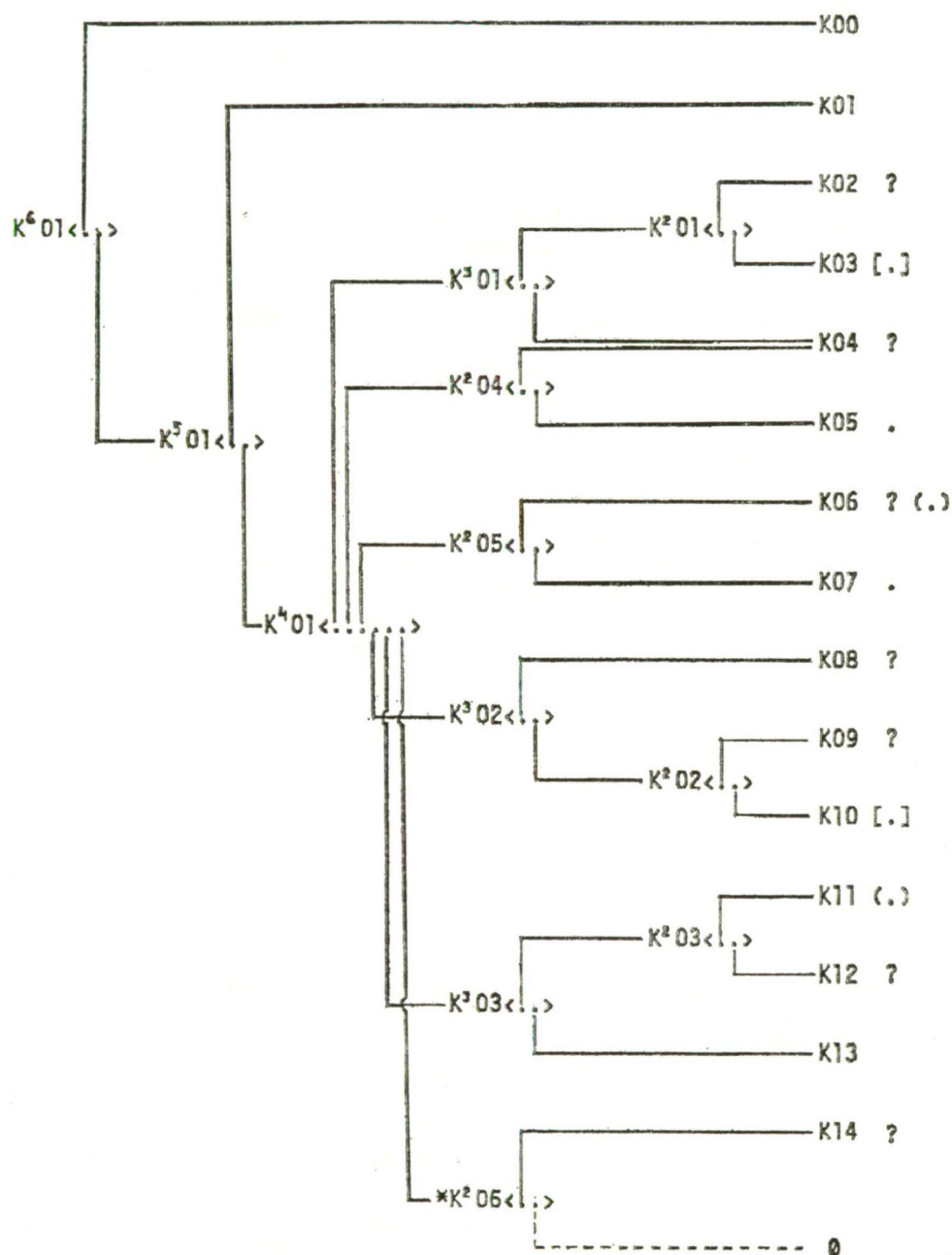
— A magasabb fokú lexikai kompozícióegységek meghatározásához a TVe-vbtg figurája (tipográfiai megjelenési formája) nyújt segítséget.

— A K²01, K²02 és K²03 másod fokú kompozícióegységek az ugyanahhoz a személyhez rendelhető, időben egymást közvetlenül követő megnyilatkozásokból állnak.

— A K³01, K³04, K³05, K³02 és K³03 kompozícióegységek 'minimális dialógusszegmentumok' (az esetek többségében kérdés-felelet párok). Ezek sorába felvettem a nem teljes *K²06 dialógusszegmentumot is.

— A K⁴01 kompozícióegység a TVe-vbtg teljes dialógusösszetevője.

TABELLA 5.: T_NFo: A LEXIKAI MAKROARCHITEKTONIKA MAGASABB SZINTJEI

— A K³01 kompozícióegység a TVe-vbtg címnek tekintett része által dominált összetevője.

— Végül a K⁶01 maga a teljes TVe-vbtg, egyetlen kompozícióegységnek tekintve.

Az egyes szintekhez rendelt magasabb fokú kompozícióegységek belső (nem formális és/vagy nem kizárólag kommunikatív) architektonikájával a későbbiekben foglalkozom.

B.

A TVe-vbtg notatio arculata formatiojának (rövidített szimbóllal: T $\mathcal{N}$ Fo) lexikai-prozódiai (itt rövidítve: prozódiai / =pr/) faszettája

A prozódiai faszettával kapcsolatban célszerű különbséget tenni lexikai prozódia és ritmikai-metrikai prozódia (más szóval: 'értelemre koncentráló' és '(vers-)formára koncentráló' prozódia) között. Minthogy az adott TVe-vbtg/T $\mathcal{N}$ Fo nem igényli a ritmikai-metrikai prozódia figyelembevételét, vele kapcsolatban nem okoz félreértést az sem, ha egyszerűen a (minden specifikáció nélküli) prozódiai faszettáról beszélünk.

A prozódiai faszettával kapcsolatban lényeges különbség van a hangzó és az írott/nyomtatott manifesztációjú szövegek között: hangzó szövegek esetében a prozódiai faszetta adott (s mint ilyen, maga is interpretáció tárgyát képezi), írott/nyomtatott szövegek esetében a prozódiai faszettát az interpretátornak kell megkonstruálni (s mint konstruált elem, csupán egy befejezett interpretációfolyamat eredménye lehet). — Minthogy ebben a tanulmányban egy tipográfiai manifesztációban rendelkezésre álló szöveg interpretálásának kérdéseivel foglalkozom, itt a második eset áll fenn. Azzal, hogy a prozódiai faszetta aspektusait mindezek ellenére a formatioval kapcsolatban tárgyalom, az a célom, hogy rávilágítsak a prozódia formális architektonikájára is.

A lexikai-prozódiai faszettával kapcsolatban a magyar nyelvre vonatkozóan a következő négy elemet szükséges/(szokás) figyelembe venni: hangsúly, hanglejtés, szünet, tempó. A TABELLA 6. a T $\mathcal{N}$ Fo lexikai-prozódiai architektonikája (egy lehetséges) hangsúly- és szünetprofilját reprezentálja; a továbbiakban ehhez kívánok néhány megjegyzést fűzni.

— A reprezentáció (a) időtartamuk növekvő sorrendjében a következő szünet-típusokkal: $\hat{\cdot}$, $\dot{\cdot}$, $\vdots$, $\parallel$ és (b) erősségük növekvő sorrendjében a következő hangsúly-típusokkal: $\dots$, $\dots$, $\underline{\quad}$, $\underline{\quad}$ operál, ezenkívül (c) a $\frown$ szimbólummal jelzi az egyes szavak prozódiai konkatenációját. (Ez a szisztéma nagyjából azonos azzal, ami a beszédműveléssel foglalkozó különféle magyar nyelvű publikációkban használatos.)

— A hangsúly, hanglejtés, szünet és tempó a prozódiai faszetta *mediális matériájának* (leprMedMa) tekinthető.

A lexikai-prozódiai faszetta *mediális elemeit* (leprMedEl) a hangsúlytípusok (hozzájuk számolva a hangsúly hiányát is) és a hanglejtéstípusok figyelembevételével lehet/(kell?) meghatározni.

— E faszetta *első mikroarchitektonikai szintjének* (leprMiA-1) egységeit a mediális elemek tempóvariánsai képezhetik.

— A *második mikroarchitektonikai szint* (leprMiA-2) és az *első makroarchitektonikai szint* (leprMaA-1) egységeinek meghatározásakor szerepet játszanak a különféle szünettípusok.

— Az a kérdés, hogy a lexikai-prozódiai faszettában hány *magasabb fokú makroarchitektonikai szintet* szükséges/célszerű figyelembe venni, külön elemzést igényel.

TABELLA 6.: T¹Fo: A LEXIKAI-PROZÓDIAI ARCHITEKTONIKA HANGSÚLY- ÉS SZÜNETPROFILJA

AZ OTTHON

A kislány még csak négyéves volt, | emlékei bizonyára összerosódtak, | s az anyja, | hogy tudatosítsa benne a küszöbön álló változást, | odavitte a szögesdrót-kerítéshez, | és messziről megmutatta neki a szerelvényt.||

— Nem is örülsz? | — Ez a vonat visz haza.||

— És akkor mi lesz?||

— Akkor otthon leszünk.||

— Mi az, hogy otthon? | — kérdezte a gyerek.||

— Ahol azelőtt laktunk.||

— És ott mi van?||

— Emlékszel még a mackódra? | — Talán a babáid is megvannak még.||

— Anyu — kérdezte a gyerek. | — Otthon is vannak örök?||

— Ott nincsenek.||

— Akkor — kérdezte a kislány — onnan meg lehet majd szökni?||

A lexikai-prozódiai architektonika elemzésénél használandó egységek bevezetését természetesen csak akkor szükséges az itt vázolt módon megkísérelni, ha a különböző faszetták elemzését és leírását egymással kompatibilisnek tekinthető módon kívánjuk végrehajtani.

Magát a TABELLA 6-ban reprezentált hangsúly- és szünetprofil itt nem kívánom kommentálni. Minthogy itt elsősorban egy interpretációs módszer ismertetéséről van szó (és minthogy a lexikai-prozódia aspektusainak az a kezelési módja, amit a tábellában alkalmaztam, széles körben ismert), ezt mellőzhetőnek tartom.

C.

A teljes formális architektonika (a teljes formatio) reprezentációja (T¹FoR) annak a komplex architektonikának a reprezentációját jelenti, ami a figura formális architektonikájának és a notatio (lexikai és lexikai-prozódiai faszettája) formális architektonikájának egymásra vetítése révén jön létre.

A T¹Fo (a) kompozicionális konnexitásának alaphordozói a makroarchitektonika magasabb szintjének egységeit létrehozó konnektív elemek (lásd a TABELLA 5-öt és az ahhoz fűzött kommentárokat), (b) texturális konnexitásának hordozói pedig az architektonikák bármely szintjén fellelhető ismétlődő figura- és notatioösszetevők. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a T¹Fo-t teljesnek tartjuk-e, vagy sem, attól függ, hogy elfogadjuk-e 'befejező/záró egység'-ként a kérdő megnyilatkozás jellegű K14 első fokú kompozícióegységet.

Miként az egyszerű mondat nagyságrendű megnyilatkozások szemantikai interpretálásánál azok szintaktikai organizációját tekintjük szemantikai organizációjuk tartó/vezérlő elemének, úgy tekintjük szövegek szemantikai interpretálásánál azok formális architektonikáját szemantikai architektonikájuk hordozójának.

A továbbiakban a T¹Ve-vbtg/T¹Ve-vbtg előző pontokban elemzett és reprezentált formális architektonikáját kívánom kommentálni a fogalmi verbális sensus designatus és sensus referens típusú szemantikai architektonika szempontjából. Teljességre e

kommentárok megfogalmazásakor sem kívánok törekedni, célom itt is az architektónika globális felépítésének és centrális aspektusainak szemléltetése.

2.1.4. Minthogy nincs szándékom sem a figura és notatio, sem a lexiko-verbális és lexikai-prozódiai faszetta szemantikai architektonikáját külön tárgyalni, a TVe-vbtg/TVe-vbtg-hez rendelhető *sensus designatusra* a (globális) TSd szimbólummal fogok utalni.

A *lexiko-verbális mediális matéria* (leMedMa) *sensus designatus* szempontú interpretálása itt nem motivált. Szokásos ugyan a hangokat is (pszichofonetikai szempontból) szemantikailag interpretálni, de elsősorban versekkel kapcsolatban, s az itt interpretálandó szövegvehiculum nem vers vehiculuma.

A *lexikai mediális elemek* (leMedEl) *sensus designatus*ának elemzése ezzel szemben alapvető fontosságú.

TABELLA 7.

TSd: leMedEl

bizonyára	HSz (vál)	Valószínűleg,...
emlék és	FőN KSz	Bizonyosra vehető, hogy... 1. Az emlékezetben őrzött tudattartalom. (egyenlő rangú m-részek és mellékm-ok, ill. mellérendelt m-ok kapcsolására) 4. < Egyidejű v. egymást követő történést, ill. következményt kifejező m-ok kapcsolására > 7. < A szót másra terelő új m élén: > hát.
hazavisz	Ige: ts (és tn)	1. Vkit, vmit saját, ill. a szóban forgó személy otthonába, ill. hazájába visz.
lakik	Ige: tn (és ts)	1. Vhol, ahol a holmiját tartja, rendszeresen tartózkodik, hál.
megszökik otthon	Ige: tn HSz	1. Szökve eltávozik. ~ött a börtönből. 1. Vkinek az otthonában <, ha a beszélő nincs ott > Vkinek a szülőhelyén v. a hazájában <, ha a beszélő nincs ott >.
otthon otthonlét ör	FőN FőN FőN	1. Vkinek a lakása. Vkinek otthon tartózkodása.
összemosódik	Ige: tn	1. Az, aki hivatásszerűen v. megbízásból vigyáz, felügyel vmire. < Több szín, forma stb. > nem különül el határozottan egymástól
szerelevény szögesdrót szökik	FőN FőN Ige: tn	1. Vasút Vonattá összekapcsolt vasúti kocsik sora. Hegyes tűskékkel ellátott (, két szálból összesodort) d. 1. Tilalmat megszegve, az ellenőrzést kijátszva távozik. A fogoly ~ni próbált.
talán vonat	HSz FőN	1. Lehetséges, elképzelhető, hogy... 1. Mozdonyal vontatott vasúti kocsik sora 2. Vasút biz Szerelvény

A TABELLA 7. a TABELLA I. néhány kulcsfontosságú leMedEl-éhez hozzárendelhető *sensus designatus* szemlélteti, pontosabban azokat az információkat, amelyeket a MÉRTKSz-ban találhatunk, mint az adott TVe-vbtg/TVe-vbtg szempontjából ezekkel az elemekkel kapcsolatban relevánsakat.

Minimálisan azt érdemes megfigyelni:

— hogy a *sensus designatusok* explicit módon mutatják a „hazavisz” és „otthon HSz”, illetőleg a „szerelevény” és „vonat” leMedEl-ek közötti összefüggést, s

— hogy mennyire általános jellegű az „ör” leMedEl explikációja.

Az első lexikai mikroarchitektonikai szint (leMiA-1) elemei közül különösen a

következők toldalékai játszanak jelentős szövegkonstitutív szerepet: „anyja”, „emlékei”; „babáid”, „mackódra”, „emlékszel”, „örülsz”; „laktunk”, „leszünk”.

A második *lexikai mikroarchitektonikai szint* (leMiA-2) egységei — a *lexikai kommunikációegységek* (lek) — közül csak a lek08-hoz kívánok megjegyzést fűzni: ez a kommunikációegység (a) egyrészt a „hazavisz” leMedEl sensus designatusának többértelműsége [’otthonába’, ill. ’hazájába’] következtében többértelmű (és ezt a többértelműséget nem oldja fel az „otthon HSz” leMedEl sensus designatusa sem, mert az is tartalmazza ezt a többértelműséget), (b) másrészt a „visz haza” konstituens tárgyi vonzata explicit megnevezésének elmaradása miatt is, mert ez a vonzat lehet a ’téged’, de lehet a ’minket’ elem is (az utóbbi többértelműséget azonban feloldja a lek10 „leszünk” összetevője).

Az első *lexikai makroarchitektonikai szint* (leMaA-1) egységeit — az *első fokú lexikai kompozícióegységeket* (leK) — nem tartom szükségesnek kommentálni.

A második és ennél magasabb fokú *lexikai makroarchitektonikai szintek* (leMaA-2, leMaA-3 ...) egységeivel kapcsolatban említésre méltónak tartom a következőket (lásd a TABELLA 5-öt és TABELLA 2-t):

— A K²01 összetevőit nem tartja össze sensus designatus jellegű reláció; a K²02 összetevői között a „mackód” és „babáid” toldalékai teremtenek részleges (sensus designatus jellegű) kapcsolatot; a K²03 összetevői között a kapcsolat kommunikatív-szintaktikai természetű.

— A K³01 és a TABELLA 5-ben vele egy oszlopban található kompozícióegységek összetevői közötti kapcsolat kommunikatív természetű: a K04 ’válasszal’ a kislány átveszi a kérdező szerepét, és ezzel kezdődően a szövegvehiculumban ’kérdés—felelet’-párok (illetőleg egy utolsó kérdés felelet nélkül) találhatók. Ezeket az elemi dialógusokat egyrészt igei és főnévi toldalékok, másrészt (a K06, K11 és K14 kompozícióegységekben) az explicit formában előforduló „kérdezte a gyerek”/„kérdezte a kislány” összetevő, végül a vehiculum ezen részének figurája teszik magasabb fokú kompozícióegységekké.

— A K⁴01-et az elemi dialógusok összessége alkotja (s a figura itt is szerepet játszik).

— A K⁵01 és K⁶01 kompozícióegységek konstituálásánál a figura dominál.

A TSd (a) *kompozicionális kohéziójának* alaphordozói az úgynevezett értelem-szemantikai szömezők és a toldalékokban kifejezésre jutó relációk, (b) *texturális kohéziójának* hordozói pedig az architektónika bármely szintjén fellelhető, sensus designatus jellegűnek minősíthető ismétlődő elemek/összetevők (lásd az előzőekben megfogalmazott kommentárokat).

2.1.5. Az interpretáció utolsó előtti tényezője — s a jelentéskonstitúció legjelentékenyebb eleme — a TSd-hez rendelhető *relatum-imago plusz annak (értelem-) szemantikai architektónikája* (más terminussal: *sensus referens*) [S_r, Re] pár.

Ez a pár (adott esetben nemcsak egy, hanem több is!) annak az ismeret/frame-/szcenárióhalmaznak (extratextuális relatumokra vonatkozó modelleknek) az alapján alkotható meg, amellyel az interpretátor az interpretálandó szöveggel kapcsolatba hozható ’világfragmentum(ok)ra’ vonatkozóan rendelkezik. — Tétélezzünk fel itt egy olyan interpretátort, aki számára a ’lágerek’ és a ’lágerekből való kiszabadulás’ szcenáriója ismeretes.

2.1.5.1. A T_{Ve}-vbtg/T_{Ve}-vbtg-hez (a T_{Fo} és TSd közvetítésével) konstruálható *relatum-imago* voltaképpen egy lágerekből való kiszabadulás egy (lehetséges) szcenárió-epizódjának a mentális képe.

A szövegben kifejezésre jutó (a szövegben leírt vagy a szöveg által létrehozott) szcenárióepizód egy anya és kislánya között folyó, rövid dialógus. A dialógus kon-

textusának bemutatását a leK01 első fokú kompozícióegységben találjuk, a dialógusban az anya az 'otthon'-fogalmat próbálja kislányában rekonstruálni.

2.1.5.2. A TSd-hez rendelhető [*S_r*, *Re*] pár *S_r* eleme, a *sensus referens* — amit itt a TSr szimbólummal jelölök — a *Re* konstrukciójával egyidejűleg jön létre. A következőkben a lehetséges TSr-ek egyikéhez kívánok néhány megjegyzést fűzni. (Mint azt az első fejezetben láttuk, az *S_r* típusú elemek) egységek az *S_d* típusú elemek/egységek kontextualizációja eredményeként jönnek létre; itt ennek a kontextualizációnak kívánom néhány aspektusát tárgyalni.)

A *lexikai mediális elemek* (leMedEl) kontextualizálásánál elsősorban a „haza-visz”, „lakik” és „otthon” érdemelnek említést, valamint az „otthon” *sensus designatus*-ában (értelem-szemantikai explikációjában) található „lakás” (lásd a TABELLA 7-et). Ezekhez a narrátor és az anya valószínűleg lényegében azonos *sensus referens*-t rendel, nem így azonban a kislány, aki számára ezeknek az elemeknek nem létezik (a narrátor és az anya számára adott referenciával megegyező) referenciája. Az a *sensus referens* azonban, amit a kislány a dialógus folyamán a maga számára létrehozni látszik, utolsó kérdése megdöbbenő volta ellenére sem tekinthető teljesen illogikusnak, ha figyelembe vesszük, hogy arra a kérdésre: „Mi az, hogy otthon?”, az anyja azt válaszolja: „Ahol *azelőtt* laktunk.” — kiemelés tőlem.

Az *első lexikai mikroarchitektonikai szint* (leMiA-1) *egységeinek* kontextualizálásakor leglényegesebb a koreferáló elemek láncának a felismerése/létrehozása. (Míthogy a magyar nyelvben nincs grammatikai nem, ez a lánc a *formatio* és/vagy a *sensus designatus* architektonikájában — ha egyáltalán — csak parciálisan (re-)konstruálható.)

Lássuk itt a „kislány”, az „anya” és az „otthon” leMedEl-ek használata során létrejövő *koreferencialáncokat*:

— a kislány: emlékei — anyja — benne — odavitte (*őt*) — neki — örülsz — visz haza (*téged és engem*) — otthon leszünk (*te és én*) — a gyerek — laktunk (*te és én*) — emlékszel — mackódra — babáid — a gyerek — a kislány és a dialógusrész valamennyi első fokú kompozícióegységéhez hozzárendelhető/hozzárendelendő kommunikációs-situáció-leírásban (Kérdezte/mondta a kislánytól/kislánynak az anyja vagy a Kérdezte az anyjától a kislány) összetevőként előforduló a kislány;

— az anyja: (*ő*) tudatosítsa — (*ő*) odavitte — (*ő*) megmutatta — visz haza (*téged és engem*) — otthon leszünk (*te és én*) — laktunk (*te és én*) — anyu és az előzőek során említett kommunikációs-situáció-leírásokban összetevőként előforduló az anyja;

— az otthon: visz haza — akkor mi — akkor otthon — otthon — ahol — ott — otthon — ott — onnan.

Azt hiszem, részletesebb elemzés nélkül is világos, hogy mennyi nyelvi ismeretet, kommunikációs-situációkra vonatkozó ismeretet, valamint világra és az adott szcenárióra vonatkozó ismeretet kíván meg a koreferencialáncok (re-)konstruálása — mind a textuálisan explicit módon adott, mind a csak inferenciálisan létrehozható elemek vonatkozásában.

A TABELLA 8. az első fokú kompozícióegységekre vonatkoztatott koreferencialáncot ábrázolja, más szóval azt, hogy melyik első fokú kompozícióegységben fordul elő melyik referenciaindex explicit vagy implicit módon (az előbbi előfordulási módot a + szimbólum, az utóbbit a (+) szimbólum jelzi).

A második *lexikai mikroarchitektonikai szint* (leMiA-2) *egységeinek* — a *lexikai kommunikációegységeknél* — a kontextualizálása során a következő két feladat elvégzése alapvető fontosságú:

— a textuálisan az esetek többségében elliptikus kommunikációegységek adott

TABELLA 8. TSr: Az első fokú kompozícióegységekre vonatkoztatott koreferenciamatrix

	K01	K02	K03	K04	K05	K06	K07	K08	K09	K10	K11	K12	K13	K14
o00	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
o01			(+)	(+)	+	+	(+)	(+)	(+)	(+)		+	(+)	(+)
o02	+	(+)	(+)	(+)	(+)	+	(+)	(+)	(+)	(+)	+	(+)	(+)	+
o03	+													
o04	+	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)	+	(+)	(+)	(+)
o05	+													
o06	+													
o07	+		(+)											
o08									+					
o09										+				
o10												+	(+)	
X	(+)													

o00 a narrátor	o05 'a küszöbön álló változás'	o10 örök
o01 (o02 és o04) otthona	o06 (X-nek a) szögesdrót-kerítés(e)	X (egy) láger
o02 a kislány	o07 a vonat/a szerelvény	
o03 o02 emlékei	o08 o02 macskái	
o04 o02 anyja	o09 o02 babái	

konfigurációs organizációja alapján (lásd TABELLA 3.), azok jól formált, kanonikus reprezentációjának megalkotása (a kanonikus reprezentációban a nominális kifejezéseket (ko-)referenciaindexek helyettesítik; egy parciális kanonikus reprezentációként lásd a TABELLA 4-et);

— az előző feladat végrehajtása eredményeként létrehozott kanonikus reprezentációknak jól formált 'atomi kanonikus szövegekké' való kiegészítése, ami a következő, interpretatív úton konstruált információk kanonikus reprezentálását jelenti: (a) az interpretátor véleménye szerint a narrátor melyik 'subvilágának' 'tényállására' referál a szóban forgó kommunikációegység (azaz, hogy a narrátor *maga tapasztalja/más forrásból tudja/hiszi/elképzei*, hogy ...), (b) az interpretátor véleménye szerint a narrátor milyen 'performatív modalitással' rendeli hozzá a szóban forgó kommunikációegység által referált 'tényállást' a szóban forgó 'subvilághoz' (azaz, hogy a narrátor *közlí/állítíja/(vagy csak úgy) mondíja*, hogy *maga tapasztalíja /.../...; hogy ...*).

Ha például az itt elemzett T_{Ve}-vbtg/T_{Ve}-vbtg-vel kapcsolatban egy 'szemtanú riporter' típusú narrátort tételezünk fel, ez a narrátor *tudhatta*, hogy 'a kislány még csak négyéves volt', *láthatta*, hogy 'az anyja odavitte a kislányt a szögesdrót-kerítéshez', és hogy 'az anyja messziről megmutatta a kislánynak a szerelvényt', *feltételezhette*, hogy 'a kislány emlékei összemosódtak', és hogy 'az anyja tudatosítani akarta a kislányban a küszöbön álló változást', *hallhatta* a kislány és az anyja között lejátszódó dialógust — és akarthatta *közzölni* mindezt. A szóban forgó vehiculum-hoz/vehiculum-imagohoz hozzárendelhetünk azonban egy olyan narrátort is, aki az egészet csak *elképzei*, és az elképzelt 'tényállásokat' *közlí*.⁸

Egy kanonikus atomi szöveg jól formáltságához általam szükségesnek ítélt három információ reprezentációját én a következő terminusokkal jelölöm:

<i>performatív modális</i> propozíció	milyen 'performatív modalitással' juttatja kifejezésre a narrátor, hogy
<i>világalkotó</i> propozíció	melyik 'subvilághoz' tartozik
<i>deskriptív</i> propozíció	a szóban forgó kommunikációban 'referált' 'tényállás'.

(Az előző példák, remélem, világosan mutatják, hogy a 'referál' és 'tényállás' terminusokat nem pozitívista értelemben használom.)

Minthogy mindaz, amit a második lexikai mikroarchitektonikai szinttel kapcsolatban mondtam, értelemszerűen kiterjeszthető mind az *első*, mind a *második*, mind a *többi magasabb fokú lexikai makroarchitektonikai szintre* (leMaA-1, leMaA-2 ...), ezekkel a szintekkel itt nem kívánok foglalkozni.

Ami a kontextualizáció végeredményeként kapott TSr-t illeti, annak *kontinuitás*-ával kapcsolatban (a) beszélhetünk *kohézióról*, mert egy TSr lényegében nem más, mint egy, különböző típusú információkkal szervesen kiegészített és az adott kommunikációs-situációra vonatkozóan konkretizált TSd, de (b) beszélünk kell *koherenciáról* is, mert a benne előforduló világalkotó elemek révén átrendezhető a TRe organizációját mint subvilágok hálóját expliciten mutató reprezentációjává, s mind az egyes subvilágoknak, mind hálójuknak vizsgálhatjuk a konstringenciáját (lásd az előző fejezet 1.1.5. pontját). Mellőzve itt mind a kohézió, mind a konstringencia/koherencia explicit elemzésének elvégzését és eredményének bemutatását, fogadjuk el azt — az intuíciónkkal bizonyára egybehangzó — megállapítást, hogy a TVe-vbtg/TVe-vbtg-hez lehetséges egy kohezív és koherens TSr-t konstruálni.

Ami a konstruálható TSr *teljességét* illeti, azzal kapcsolatban azt tarthatjuk relevánsnak, hogy a TVe-vbtg/TVe-vbtg-ben nem jut explicit módon kifejezésre, hogy hol (milyen típusú 'láger'-ben) játszódik le az elemzett szcenárió, és hogy a kislány utolsó kérdése válasz nélkül marad.

2.1.6. Az interpretált TVe-vbtg/TVe-vbtg-vel kapcsolatban nincs szükség (és lehetőség) a hozzárendelhető (nyelven/szövegen kívüli) *relatumnak* a tényleges/empirikus 'keresésére'. Az első fokú deskriptív-explikatív strukturális interpretáció konstitutív tényezőinek tárgyalása befejeződik a [TSr, TRe] pár aspektusainak elemzésével.

2.1.7. Az első fokú deskriptív-explikatív strukturális interpretáció végrehajtása során vagy (a) igyekszünk lehetőleg valamennyi architektonikus elemet számba venni, és az interpretáció utolsó lépéseként választjuk ki ezek közül azokat, amelyeket a *significatio* (a *significans-significatum* reláció) szempontjából relevánsnak tartunk, vagy (b) már az egyes architektonikák tárgyalásánál csak az általunk relevánsnak tartott elemeket vesszük számba. Minthogy az előzőekben bemutatott elemzésben az egyes architektonikák szintjeinek tárgyalásánál figyelembe vettem a relevancia aspektusait is, az első fokú interpretáció vonatkozásában releváns elemekkel itt nem kívánok külön foglalkozni.

2.2. A figuratív deskriptív-explikatív strukturális interpretáció aspektusai

Az elemzett TVe-vbtg/TVe-vbtg-ben nincs olyan kompozicionális egység, amelyhez ne lehetne már az első fokú kontextualizáció során egy megfelelő TSr elemet hozzárendelni. Az adott vehiculumban/vehiculum-imagóban két olyan kifejezést találunk, amellyel kapcsolatban esetleg felmerülhetne a figuratív kontextualizáció szükségessége, az „*emlékei összemosódtak*” és a „*küszöbön álló változás*” kifejezést, de a MÉRtKSz tartalmazza az ezek közvetlen kontextualizálásához szükséges információkat is, amennyiben az „*összemosódik*” kifejezéshez a '<Több szín, forma stb.>' nem különül el határozottan egymástól, a „*küszöbön áll*” kifejezéshez pedig az 'a) hamarosan bekövetkezik', illetőleg a '1. *vál* Időszak, helyzet, esemény kezdete' explikációkat rendeli. Más szóval azt mondhatjuk, hogy ha ezekben a kifejezésekben rejlik is valamiféle 'figurativitás', az már 'konvencionalizálódottnak'/'szisztematizálódottnak' tekinthető.

2.3. A másod fokú deszkriptív-explikatív strukturális interpretáció aspektusai

A másod fokú deszkriptív-explikatív interpretáció tárgyalása során az első fejezetben említettem, hogy annak szükségességét szöveg- és kommunikációs-situáció-tipológiai ismereteink/hipotéziseink alapján döntjük el.

Mivel az elemzett vehiculumot egy, a '(szép-)irodalmi funkciójú művek' típusába sorolható szövegeket tartalmazó könyvben találhatjuk, és mivel tudjuk, hogy ha (szép-)irodalminak tartandó/tartott szövegek jelentését és/vagy valamely funkcióját kívánjuk feltárni, azt szimbolikus szinten (azaz a másod fokú interpretáció szintjén) kell keresnünk, a másod fokú interpretáció szükségességéhez itt nem férhet kétség.

Ami a másod fokú deszkriptív-explikatív interpretáció végrehajtásának mechanizmusát illeti, azzal kapcsolatban már utaltam arra, hogy az esetleg szövegtípusoktól függően különböző jellegű lehet.

Az első fejezetben egy parabola másod fokú interpretációjának aspektusait elemeztem, és az első fokon interpretált vehiculumhoz rendelhető, úgynevezett hyperszövegek megalkotásának kérdéseivel foglalkoztam. Az ebben a fejezetben elemzett szöveg nem parabola jellegű, de egy hyperszöveggel ebben az esetben is operálhatunk. E hyperszöveg a következő aspektusok figyelembevételével hozható létre: (a) az adott vehiculumban — miként erre már korábban is utaltam — nincs szó róla, hogy hol (melyik vagy milyen típusú helyen/lágerben) játszódik le a fentiekben első fokon interpretált epizód, (b) arról, hogy milyen állapotok uralkodtak ezen a helyen, egyrészt azt tudjuk, hogy ott szögesdrót-kerítés és őrk voltak, másrészt — indirekt módon — azt, hogy onnan a kislány is szeretett volna megszökni, ha utolsó kérdése alapján arra is lehet/kell következtetnünk, nemcsak az „otthon”, hanem a „megszökni” jelentésével sem lehetett tisztában, s végül, hogy (c) utolsó kérdésére („Akkor onnan [otthonról!] meg lehet majd szökni?”) nem érkezett válasz. A konstruálható hyperszöveg ezeknek a tényeknek/tényezőknak a felhasználásával a következő három alapösszetevőből állhat: (1) vannak emberek által más emberek számára teremtett 'embertelen kontextusok' (a meg nem nevezett hely/láger hyperonym szintre emelt megfelelője), (2) az ebben az embertelen kontextusban uralkodó állapotok gondolkodásmódot/magatartást deformálnak (a kislány 'otthon'-fogalma elvesztésének, a megszökés lehetősége domináns értékévé válásának a hyperonym szintre emelt megfelelője), s végül (3) az emberek által más emberek számára teremtett 'embertelen kontextusok' révén létrehozott 'embertelen állapotok' kifejezésre juttatására nincs verbális válasz — vagy ha volna, se lenne elegendő?! — (a kislány utolsó kérdésével kapcsolatban elmaradt válasz hyperonym szintre emelt megfelelője).

Nyilvánvaló, hogy ez a szöveg nem olyan jelleggel szimbolikus, mint az első fejezetben tárgyalt parabola. A kislány kérdésekben kifejezésre jutó állapota: közvetlen szinten egy adott láger — adott személyt égbekiáltó módon deformáló — hatása szimptomájaként, hypertextuális/szimbolikus szinten pedig bármilyen embertelen körülmény — bárkit égbekiáltó módon deformáló — hatása szimptomájaként interpretálható.

A szimbolikus interpretáció eredménye nem parafrázisa az interpretálandó szövegnek! Azt, amit az interpretálandó szöveg kifejezésre juttat, csak abban a formában juttathatta kifejezésre, amiben tette; a szimbolikus interpretáció eredményének szavakba foglalása verbális erőfeszítés annak az egyik lehetséges, nyelven/szövegben kívüli relátumnak a leírására, aminek imagoját a másod fokú interpretáció szintjén alkothatjuk meg.

3. Befejező megjegyzések

3.0. Ebben a tanulmányban a szövegszignifikáció aspektusainak szemiotikai textológiai tárgyalásával foglalkoztam. Ez a tárgyalás a téma komplexitása következtében szükségképpen csak vázlatos lehetett. Befejezésül néhány hiányra explicit módon is utalni szeretnék.

3.1. Nem került — mert nem kerülhetett — sor az egyes bázisok tartalmának sem általános szemiotikai textológiai, sem (magyar) nyelvspecifikus elemzésére, még csak vázlatosan sem. Ezt tekintem a legfőbb, ezért a lehető leggyorsabban pótlendő hiánynak.

3.2. A significationhoz való közelítés aspektusai közül kizárólag a teoretikus-analitikus aspektusokat tárgyaltam, az empirikus-szintetikusakat nem, azaz nem tárgyaltam azt a kérdést, hogy az adott szövegen milyen interpretatív műveletek végezhetők el a szöveget nem ismerő és a szöveget ismerő hallgatóság bevonásával. Itt szükségesnek tartom legalább hangsúlyozni az empirikus-szintetikus szövegmegközelítésnek a jelentőségét, illetőleg az analitikus megközelítéssel — sem teoretikus, sem praktikus szempontból — nem helyettesíthető voltát.⁹

3.3. Még csak megjegyzések erejéig sem tudtam szót ejteni sem a strukturális és procedurális, sem az explikatív és evaluatív, sem a deskriptív és argumentatív interpretációtípusok egymással való összefüggéséről, ami a második fejezetben azzal a következménnyel járt, hogy sem azt nem tudtam minden esetben megmutatni, milyen távolabbi cél érdekében (is) szükséges az éppen tárgyalt aspektust tárgyalni (vagy éppen olyan módon tárgyalni, ahogyan éppen tárgyaltam), sem azt nem tudtam minden esetben kellőképpen motiválni, hogy miért nem foglalkozom azzal az aspektussal, amivel nem foglalkoztam, túl azon, hogy e tanulmány túlságosan hosszúra nyújtott terjedelme ellenére sem adott lehetőséget több mindenre.

3.4. Ami a figyelembe nem vett aspektusokat illeti, főként azt sajnálom, hogy sem a *sensus designatus*-sal, sem a *sensus referens*-sel kapcsolatban nem tudtam sort keríteni a fogalmi nem verbális *sensus* és nem-fogalmi *sensus* aspektusainak a tárgyalására, amiknek, különösen egy olyan típusú szöveg interpretálásánál, mint amilyen *Az otthon*, igen jelentős szerepük van.

A felsorolt hiányokkal kapcsolatban mind az olvasókat, mind saját magam csupán azzal vigasztalhatom, hogy azok pótlására további tanulmányokban/monográfiákban majd lehetőség nyílik.

Jegyzetek

1. Ez az ábra a Költői művek explikatív interpretációjának néhány alapkérdése című tanulmányom (lásd PETŐFI: 1990. 76—113) 3a. ábrájának (uo. 84) enyhén módosított változata. A módosítás lényege abban áll, hogy amíg a 3a. ábra összefüggési relációkat szemléltet jelkomponensek és bázisok között, az itteni 1. ábrában szemléltetett relációk hozzárendelési relációk.
2. Ez az ábra a Szemiotikai textológia — Didaktika című tanulmányom (lásd PETŐFI—BÉKÉSI (szerk.): 1990. 7—21) 2. ábrájának (uo. 10) dominánsan verbális multimediális szövegekre általánosított változata.
3. A textuális és az inferenciális /preszuppozicionális/ kompletív organizáció megkülönböztetése annyira alapvető, hogy ez a megkülönböztetés már mind a jelmodellben, mind az interpretációk főbb összetevőit szemléltető ábrákban (legalább a szemantikai architektónikát illetően) megtalálható. (L. a *sensus designatus* és a *sensus referens* megkülönböztetését.)
4. Ez az ábra a Költői művek explikatív interpretációjának néhány alapkérdése című tanulmányom (lásd PETŐFI: 1990. 76—113) 3b. ábrájának (uo. 84) enyhén módosított változata (Vö. 1. jegyzet.)
5. Vö. PROPP, V. J.: 1975.
6. A kommunikációegységekhez lásd még PETŐFI: 1968.

7. A kanonikus nyelvhez lásd még BIASCI—FRITSCHÉ (Hg.): 1978., PETŐFI: 1976./1977. és 1982b.
8. Ehhez a kérdéshez lásd még PETŐFI: 1982a.
9. A szintetikus megközelítéshez lásd még a Kombinatorikus költői nyelvi játékok. Adott versek kreatív transzformálásának néhány aspektusa című tanulmányomat (PETŐFI: 1990. 159—199).

[E tanulmány első — elméleti bevezetést tárgyaló — fejezete azonos A szövegszignifikáció aspektusai és azok szemiotikai textológiai megközelítése című tanulmány (in: PETŐFI S. János: *A humán kommunikáció szemiotikai elmélete felé/Towards a Semiotic Theory of the Human Communication*, Szeged, 1991.) első fejezetével. Ez utóbbi tanulmány második fejezete egy vers (Giuseppe Ungaretti *Canto beduino* című verse) elemzését tartalmazza szemléltető anyagként.]

Irodalomjegyzék

BIASCI, Claudia—Johannes FRITSCHÉ (Hg.):

1978. *Texttheorie — Textrepräsentation. Theoretische Grundlagen der kanonischen sinnsemantischen Repräsentationen von Texten*. Hamburg, Buske.

PETŐFI S. János:

1968. Műelemzés — strukturalizmus — nyelvi struktúra. *Kritika* 6. 19—28. — Másodközlés: *Stilisztikai tanulmányok*. Válogatta és az utószót írta MURVAI Olga. Bukarest, Kriterion, 1976. 166—188.

1976./1977. A mondatgrammatikától egy formális szemiotikai szövegelméletig. (A természetes nyelvek jelenkori kutatásának egyik főirányáról). *Magyar Műhely* (Párizs), 50. (1976.) 51—58, 51. (41—50), 52. (1977.) 34—47.

1982a. Szöveg, modell, interpretáció (A szövegelméleti kutatás néhány alapkérdése). *Tanulmányok/Studije* (= *A Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete, 15. Szövegelmélet*). Szerkeszti PENAVIN Olga és THOMKA Beáta. Novi Sad, 137—184.

1982b. Representation languages and their function in text interpretation, in: *Text Processing, Text Analysis and Generation, Text Typology and Attribution*. (= *Proceedings of Nobel Symposium 51*). Ed by STURE ALLÉN. Stockholm, Almqvist and Wiksell International.

1990. *Szöveg, szövegtan, műelemzés (Textológiai tanulmányok)*. Budapest, Országos Pedagógiai Intézet.

PETŐFI S. János—BÉKÉSI Imre (szerk.):

1990. *Szemiotikai szövegtan 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése. Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aestetica*, Szeged.

PROPP, V. I.:

1975. *A mese morfológiája*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

ASPEKTE DER TEXT-SIGNIFIKATION UND IHRE SEMIOTISCH-TEXTOLOGISCHE BEHANDLUNG

JÁNOS S. PETŐFI

Die Arbeit beschäftigt sich mit den Hauptaspekten der deskriptiv-explikativen strukturalen Textinterpretation. Im ersten Teil werden die konstitutiven Faktoren und die Basen der Interpretation ersten und zweiten Grades und der figurativen Sinnzuordnung dargestellt. Im zweiten Teil wird ein kurzer Text analysiert um diese Faktoren und Basen an Hand von Beispielen zu erläutern.